

MARTOLOSLAR HAKKINDA

Dr. Robert Anhegger, İstanbul

I. GİRİŞ

Osmanlı devletindeki „mu'âf ve müselleme re'âyâ“ teşkilâtı, şimdiye kadar lâıyk olduğu ehemmiyeti üzerine çekememiştir. Garp eserlerinde bunun karşılığı olarak, *privilegierte* yahut da *befreite Re'âyâ* (imtiyazlı yahut azatlı re'âyâ) tâbirleri bulunmaktadır. Bu ıstılah kendiliğinden, bu teşkilâtın mevzuubahs ettiği insan guruplarını diğerlerinden ayırdığı, terfi ettiği, kısacası imtiyazlı bir hâle getirdiği tasavvurunu hâsıl etmektedir. Teşkilâtın diğer cephesi, yâni muayyen bir hizmet ve bir işe göre muvazzafiyetleri, gözlerinden kaçmamış ise de, onlar bu tâbirle yalnız heyet-i umumiyesi itibariyle müsbet bir vaziyeti kasetmektedirler. Bunların vaziyeti, ayrı mmtaka ve devirlere göre, pek muhtelif şekillerde taazzuv ettiği için, bir çok müellifler bu mesele karşısında kabî bir hükme tâbi ve hiç olmazsa bu vaziyet karşısında âciz kaldıklarını söylemek zaruretindeyiz. Meselâ Sakâzow eserinde,¹ bir taraftan bulgar milleti için imtiyazlı re'âyânın ehemmiyetini tebârüz ettirirken, diğer taraftan hristiyanların yapmak mecburiyetinde oldukları angaryadan, konkret vaziyetlere göre, çok muhtelif şekiller alan aynı teşkilât mevzuubahs olduğunun farkında olmadan, bahsetmektedir. Bunun gibi daha bir çok misâller kolayca ilâve edilebilir.

Görebildiğim türk eserlerinde de, mu'âf ve müselleme zümrelerin, gerek Osmanlı devletinin idâresi, iktisadiyatı ve gerek re'âyâ milletler üzerindeki ehemmiyeti, açık şekilde bir mesele olarak, vazedilmemiştir.

Bu teşkilâtın esâsı, kısmî veya tam bir tekâlif mu'âfiyeti şeklinde, hususî tazminât ve çok defa, ayrıca iştigâl ettikleri işe bağılı olarak, aldıkları ücret de dahil olmak üzere, insanlardan bir kısmına muayyen vazifeler ve hizmetler tahmil etmektir. Hususî şartlar, İstanbul'daki merkezî hükümet makamları tarafından, ekseriyâ mahallî makamların yahut hususî komiserlerin (mubaşir) ihbaratına istinâden, „mu'âfnâme“ denilen bir vesikada tesbit edilir.²

¹ Ivan Sakâzow, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*, Berlin ve Leipzig, 1929.

² Bu hususta diğer bir fırsatta mufassal izahât vermek niyetindeyim.

Bu mu'âf ve müsellemler zümrelerinin ehemmiyetini anlamak için, menbâlara göz gezdirmek kâfidir. Bu teşkilât mahallî sekeneyi, bilhassa zimmîleri, geniş mikyasta iktisadî, fakat aynı zamanda askerî teşrik-i mesâiye — devlet hazinesine ehemmiyetli bir yük tahmil etmeden — mümkün kılmakta idi. Bu teşkilâtın, bilhassa Balkan'daki re'âyâ milletleri için de faydalı tesirleri az olmamıştır. Müsâit vaziyetlerde bütün bir mmtakanın iktisadî, harsî ve bunların neticesinde siyâsî kuvvet merkezini inkişâf ettiren, nisbî bir muhtariyet kazandığını görüyoruz.

Mu'âf ve müsellemler re'âyâ teşkilâtından bir nümûne olarak, burada yalnız evvelce, tek tük kayıtlar ve gayrı kâfi mütalaalara istinâden, bilmekte olan martoloslar teşkilâtını mevzubahs edeceğim. Elinde bulunan vesikalardan istifâde etmeme müsaade eden muhterem Prof. Ömer Lütfi Barkan'a teşekkürlerimi arz etmeği bir borç bilirim.

II. MARTOLOS KELİMESİ VE MARTOLOS LARIN İLK ZİKRI

Martolos kelimesi türk menbâlarında şu imlâ şekillerinde bulunmaktadır: I. Aşık Paşa-zâde ve 895 (1490) senesine âit bir fermanında (bk. ilâve, nr. I ve V): مارتولوز، مارتولوز، 2. daha sonra ekseriyetle: مارتولوس، daha nâdir olarak، مارتولوس، مارتولوس yahut مارتولوس ve pek az مارتولوس ve مارتولوس. Evvelâ مارتولوز şeklindeki imlâ hâkim bulunduğu hâlde, bilâhare onun yerine مارتولوس şeklindeki imlâ geçmektedir. Telâffuzda martaloz ve martoloz yahut martoloz ve martolos tebdülü ve imlâda elif, vav v.s. tezâhürleri, bu yabancı kelimenin telâffuzundaki tereddüdü göstermektedir.

Lügatlerde *martolos* kelimesi şöyle izâh edilmektedir:

Ahmed Vefik, *Lehçe-i 'Osmâni* (İstanbul, 1293), II, 1104: sabıktâ Tuna gemicileri korsanı.

Şemseddin Sami, *Ḳāmūs-i türki* (İstanbul, 1314), s. 1256: 1. müsellemlâh adam, muhafız, kır serdarı; 2. vaktiyle Tuna korsanı.

W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türkischen Dialekte* (Petersburg, 1911), IV, 2031: 1. der Sünder, der Dieb, der Pirat auf der Donau, 2. die christliche Gendarmerie in türkischem Festungsdienste.

J. T. Zenker, *Dictionnaire Turc-Arabe-Français* (Leipzig, 1866—1876), II, 800: autrefois soldats chrétiens qui servaient dans les fortresses.

J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (İstanbul, 1921), s. 1654: a christian sailor from the Danube in the pay of the Turks for service in their forts.

I. Hloros, *Lexicon Tourko-Ellenikon* (İstanbul, 1900), II, 1507: amartolos yahut kleft ve yahut da silâhlı gönüllü; sabıkta Tuna üzerinde korsan.

Martolos kelimesi türkçeden Balkan dillerine de geçmiştir:

Sırp-hırvatça: *martoloz* ve *martolos*, *martolozbaşa*; buradan *martonoşa*, *mertoloşa*, *martaluzi* ve *mrtovlasi* (Kostajnica ve Novi arasındaki kuru saha sâkinleri): 1. hıristiyan olan ve mütat üzere hudutta bulunan türk askerleri, 2. haydut, esir tüccarı, kadın hırsızı; bu mânada aynı zamanda slovencede.¹

Macarca: *martoloz*, *martoloc*, *martalocs*: çapulcu, korsan, haydut, esir tüccarı² (rumenceye de geçmiştir *martodzi*).

Çek ve lehçe (macarcadan): çekçe: *martaloz*, *martalous* (eski); lehçe: *matahuz*, *martauz* (eski): insan hırsızı (bk. not 1).

Bu milletlerle osmanlılar arasında hiç bir dâimî ve doğrudan doğruya hudut münasebâtı mevcut bulunmadığından, *martolos* kelimesi esas mânasını kaybetmiş ve yalnız bir küfür olarak, bir müddet halk arasında kullanılmıştır.

Bunlara istinâden iki mâna sırası tesbit edebiliriz: I. silâhlı, gönüllü, kale askeri, kır jandarması, hıristiyan asker ve Tuna tâifesi; bilhassa kalelerde ve hudutlarda; 2. çapulcu, korsan, haydut ve insan tüccârı.

Martolos kelimesi, hiç şüphesiz, yunancadan gelmekte ve Radloff ve ondan da Bernegger gibi, bâzı müellifler tarafından yunanca *amartolos* (günahkâr) kelimesine, Miklosich, G. Meyer³ ve Şemseddin Sami gibi, bâzıları tarafından da gr. *armatolos*'a götürülmektedir. Kelimenin *amartolos*'tan gelişi, ilk bakışta türkçedeki *martolos* ile, ses uygunluğu bakımından, yaklaşmakta ve kelimenin ikinci mâna sırasına yakın durmaktadır.⁴ Böyle bir izah, yeni yunancada (buradan arnavutça)⁵

¹ E. Bernegger, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, 2. tab., I: A-L ve cüz 11: M, s. 21 (*Indogermanische Bibliothek*, II. Reihe, Wörterbücher), Heidelberg, 1908; F. Miklosich, *Ethymologisches Wörterbuch der Slovischen Sprachen* (Wien, 1886), s. 184; ayn., mll.; *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen* (Denkschriften der k. k. Akademie der Wiss., phil.-hist. Klasse), cild 34—35 (Wien, 1884—1888), II, 123 ve ilâve, cild 37 (1880), s. 81 ve cild 38 (1890), s. 170.

² Miklosich, *Ethym. Wörterbuch*, göst. yer.; Adalbert Kelemen, *Grosses Handwörterbuch der Ungarischen und Deutschen Sprache*, Ungarisch-Deutscher Teil (Budapest, 1929), s. 543.

³ Gustav Meyer, *Neugriechische Studien*; Bernegger (göst. yer.)'den nakalen.

⁴ Bu Hammer'de âşikâr olarak gr. *amartolos*'tan gelişinin sebebidir; bk. J. v. Hammer, *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, (Wien, 1815), I, 319, not 1: „Vermutlich aus gr. *amartolos*, Sünder, sogenannt weil sie sich allerlei Excesse zu Schulden kommen liessen“.

⁵ Gustav Meyer Berneker (göst. yer.)'den naklen

görülebileceği üzere, martolosların armatollar (bk. fas. V) olarak tesmiye edilmelerini nazarı itibâre almamaktadır. Bu tâbirin, aslı lâtince olan gr. *armatolos* 'tan gelmesi daha çok muhtemeldir. Sathas'a göre, romalılar *levis armatura* (kısaltılmış şekli *armatura*) demektedirler; bundan gr. *armatolos* inkişâf etmiştir.¹

G. Meyer bu kelimeyi, ödünç olarak alındıktan sonra, müfret müennes telâkki edilerek, kendisinden yunanca bir cemi teşkil edilen eski lât. *arma* 'ya götürmektedir. Ona göre, *amartolos* bozulma yolu ile *armatolos* 'u meydana getirmiştir. Bu ise, yukarıda zikredilen her iki izahı te'lif etmeğe çalışan bir nokta-i nazardır. (bk. s. 284, not. 3). Bu meselenin halli için icap eden anahtar bize ancak bizantinoloğlar verebilir. Orta yunancada *armatolos* kelimesinin hangi mânaya geldiğini ve hangi vaziyetlerde bizans devletinde armatolların mevcut bulunduğunu onlardan öğrenebiliriz. Buna rağmen, bizans zamanındaki muhtelif müelliflere istinâden, Makedonya, şimâlî Yunanistan ve Yunanistan 'da Venedik 'in hâkim olduğu sahalarda armatollar denilen bir milisin mevcudiyetini söylemişlerdir. Fakat menbâlar hakkındaki işaretlerin mevcut bulunmamasından, birbirinden müstakil görünmeyen bu mâlûmat bir işe yaramaktadır.²

Barbar'a göre osmanlı martolos kit'aları, „türk tarihçilerinin yazdıkları gibi“ Murad II. tarafından 1421 senesinde tesis edilmiştir.³ Menbâ işaretleri verilmeyen bu mâlûmat doğru ise, burada biz martolosların askerî teşkilât hâline konuldukları hükmünü çıkarırız. Zira Aşık Paşa-zâde ve Muhyieddin 'den öğrendiğimize göre, martoloslar çok daha evvel mevcut idiler: İnegöl 'e karşı yapılan harekât esnasında (684—1285); kendisini tehdit eden tehlikeden haberdâr eden Osman Gazi 'nin, Eratun

¹ C. M. Sathas, *Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, 9 cild (Paris, 1880—90), IV, LVI, not 4.

² Krş. Georg Finlay, *History of the Greek Revolution*, 2 cild (Edinburgh ve London, 1861—1877), I, 24; G. Fr. Hertzberg, *Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart*, 4 cild ve 1 fihrist cildi (Gotha, 1876—1879), III, 6 ve 102 v.d.; Carl Hopf, *Griechenland*, B. Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit (bk. J. S. Esch ve J. G. Gruber, *Allgemeine Enzyklopaedie der Wissenschaften und Künste*, 1. Section, a-g, 86. kısım, Leipzig, 1868, s. 190); Karl Mendelssohn-Bartholdy, *Geschichte Griechenlands von der Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453 bis auf unsere Tage (Staatengeschichte der neuesten Zeit*, 15. cild), 2. kısım, Leipzig, 1870), I, s. 4; Eugen Oberhammer, *Die Türken und das Osmanische Reich* (Leipzig, 1917), s. 70; K. Paparrhegopoulos, *Istoria tou Ellenikon Ethnous* (Athenai, 1903), V, 603 v.d.; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, 5 cild (Paris, 1820), III, 234, not 1

³ Leo Barbar, *Zu wirtschaftlichen Grundlâge des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien*, XIII, sayı 1 Wien ve Leipzig 1916) sayfa 24 v.d.

denilen, bir hıristiyan martolosundan bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 1a, 2a). Burada *martolos* kelimesi haberci ve casus mânasında anlaşılmalıdır;¹ 758 (1357) senesinde Koñur kalesinin fethini tasvir eden şu parçada da aynı şey vardır: بر کون سلجان پاشه طويدی غازيلرى متنبه اتدی . و بر قچ يرار مرتولوز واردی بوکافرى جستلدر . Ondan sonraki kayıtlar, her hangi bir netice çıkarılmayacak kadar umumîdir: o zamanın beylerbeyi boğulmuş Müzid Beğ'in çok becerikli bir kölesi Yanko denilen bir martolostan bahsetmektedir. Son kayıt vâzıhtır: Kossovo muharebesinin (852=1448) arifesinde Murad Han, casuslar vasıtası ile, yaklaşan ordu kumandanının kim olduğunun öğrenilmesini emretti. مارتولوز طوغان کندول واردی کردی و خبرلرین صورت بلدی کرو کلدی صورتلر مارتولوز طوغاندن ایتدی (bk. ilâve, nr. 1b, c, d ve 2b).

Bundan şu neticeler çıkmaktadır: 1. burada dört defa geçen *martolos* kelimesi, üç yerde açıkça casus ve haberci mânalarını ifade etmektedir; 2. Eratun ve Yanko denilen kimselerin hıristiyan olmaları icap ettiği hâlde, Doğan'ın bir türk olması muhtemeldir; 3. ilk kayıt Anadolu'da mevcut bir martolosa âit olduğu hâlde, ondan sonraki menbâlar, martolosların mevkileri için, yalnız R u m e l i 'yi göstermektedirler.

III. MARTOLOS TEŞKİLÂTİNİN İNKİŞAFI

Daha sonraki kayıtlar Donado de Lezze'de bulunmaktadır. Onun bildirdiğine göre, martoloslar 5—6000 kişiden ibâret, tıpkı akıncılar gibi, fakat hıristiyanlardan mürekkep bir kıt'a hâlinde, Karaman'a ve Uzun Hasan'a karşı yapılan sefere iştirak etmişlerdir (bk. ilâve, nr. 3) O hâlde biz martolosları, XV. asrın ikinci yarısında meydana gelmiş askeri teşkilât olarak kabul edebiliriz.

1486 ve 1490 tarihli iki Bosna vesikasından, martolosların açıkça bilindiklerini öğrenmekteyiz (bk. ilâve, nr. 4. ve 5.). Dalmaçya'daki Osmanlı-Venedik hududunda, venediklilerin güçlkle karşı koyabildikleri, kale ve hudut askeri vazifesini görmekte idiler. Martoloslardan bahseden ilk vesika,² 16 eylül 1503 senesine âit olup, Split şehrinin martoloslara karşı müdafaasından bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 6a). 23. II. 1506 tarihinde maortolos ve türklerin (*turchi*) her günkü hücumlarından bahsedilmekte ve bu meyanda Şibenik sâkinlerinin kendilerinde Venedik hudut muhafızları, strathioti'lerin bulunmayışından, kâfi derecede mukavemet gösteremedikleri hakkında şikâyet edilmektedir (bk. ilâve, nr. 6 b). 8. IV.

¹ Krş. Aşıkpaşazâde (İstanbul, 1332), s. 5, not 2.

² Krş. ilâve, nr. 6a; daha evvelki kaynaklarda morlakların hücum ve baskınlarından sık sık bahsedilmektedir, bk. fas. VI.

1519 tarihli bir vesika, tekrar martoloslarla bir çarpışmadan bahsediyor (bk. ilâve, nr. 6 c) ve beş sene sonra kendilerine hücum eden martoloslara karşı muvaffakiyetle mukavemetlerinden dolayı strathiot'ların mükâfatlandırılması zikrediliyor (bk. ilâve, nr. 8a). 1524'te bir Pierro Vadelich, Venedik hizmetinde „cesur ve meşhur martolos Sbolavach“'i bir mızrakla öldürmüş olsun (bk. ilâve, nr. 7a) veya Scardona sekenesinden 400 türk ve martolosun (turchi e martolosi) Kont Zuane Carlovich'in Scussa'daki sarayına hücum edip, içindekilerden 300 kadarını hapse sürüklemiş olanlar (bk. ilâve, nr. 7b), her iki tarafta da islavlar hizmet etmekte idiler.¹ Martoloslarla olan mücadele hakkında, aynı seneye âit, bir mâlûmat daha verilmektedir (bk. ilâve, nr. 8b). Diğer bir kayıtda 1526 temmûzuna âit olup Spilit'in muhafazasından bahsediyor (bk. ilâve, nr. 8c); 1529 senesine âit olan bir kaynakta Trogir muhafızlarının martoloslara karşı muvaffakiyetli müdafaalarından bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 8a). Zara'lı Vespasian, kiral Ferdinand'a yazdığı 23. X. 1533 tarihli bir mektubunda, Klis kumandanı Pietro Chruich'in, Nicola Bedeevich isminde, bir martolos reisini esir etmiş olduğu bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 9). 1545'te Dalmaçya kumandanı (Proweditore generale) Domenego Diedo, tehlikeli martolos Marco Levichiechich'e karşı kazandığı muvaffakiyet için alkışlanmaktadır (bk. ilâve, nr. 8e), aynı şekilde 1547'de Theodore Clada adında biri, martoloslar ve uskoklarla mücadeledeki hizmetlerinden dolayı, tekrim edilmektedir (bk. ilâve, nr. 8f).

Teşrin II. ve kânun I. 1537'de martoloslar, Mehmed Bey, Yahya oğlu ve Klis kalesi fâtihi Murad Bey'in kumandası altında, Katzianer ve adamlarına karşı döğüştiler.²

1571'de Bosna, Dalmaçya ve Arnavutluk'ta sâhil kalelerinde mürettebat olarak buldukları gibi (bk. ilâve, nr. 18), aynı zamanda macar hudut kalelerinde de martoloslar vardı. Böylece 1541 eylülünde Budin (بدين Buda, Ofen)'in fiilen osmanlı idaresi altına alınmasından sonra, yuvarlak hesap 3500 diğer asker arasında, 1000 martolos, kale neferi olarak, tâyin edilmişti.³ 1591/1592'de martolosların mevcudiyeti⁴ isbât

¹ Bu hususta krsş. 21. 11. 1507 tarihli bir kayıt (Sathas, *ayn. esr.*, VII s. 87. v. d. nr. CLXIII), diğer şeyler arasında diyor ki: „caput Strathiotarum Crevatorum Selavorum“. İşâret edelim ki, burada italyan imlâsı ile verilen -ich'li isimler sırp-hırvatçada -ic ile niyavetlenen isimlerin ayndır.

² J.v. Hammer, *Geschichie des Osmanischen Reiches*, 1. tab (Pest, 1827 v.d.) III, 89 v. d.

³ Hammer, *ayn. esr.*, s. 233.

⁴ Hammer, *ayn. esr.*, s. 337.

⁵ Walter Björkman, *Ofen zar Türkenzeit (Abhandlungen dem Gebiet der Aaslandskunde, sıra B. eild 2 (Hamburg, 1925), 66.*

edilen Peşte (پسته) 'ye (bk. ilâve, nr. 27) ihtimâl 1543 senelerinde yeni fethedilmiş olan Estergon (استرغون, Esztergom, Gran) 'a 2000 kişilik bir kuvvet, ayrıca 500 muhafız, 500 azap, gönüllü ve o miktarda yeniçeri konuldu.¹ Bundan başka 1579 'da Fülele civarında Divény (ديون) 'de (bk. ilâve, nr. 22) ve İstolni Belgrad (استولنی بلگراد, Székesfehérvár, Stuhlweissenburg) tesbit edilmektedir (bk. ilâve, nr. 21). Temeşvar vilâyetine, osmanlıların fethinden sonra, kara martolos (قره مارتولوس), doğancı (طغاجی), küffâr (كفار) ve husar (حوسار) denilen, sayıları 975 (1567—1568) 'te 1000 kişiyi aşan, sükûn ve intizâmı temin ve vergi tahsili işini himâye etmekle mükellef, kimseler tâyin edildi (bk. ilâve, nr. 15).

XVI. asır avrupalı seyyahlarının eserlerinde mükerreren martoloslardan bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 23, 24, 26). Dernschwam (1551—1553), bir kaç yerde, martolosları zikretmektedir; diğerler meyanında Czekczy (Szécsi) kalesi ve köyünün martoloslar tarafından iskân ve muhâfaza edildiğini bildirmektedir (bk. ilâve, nr. 14). Bir kaç sene sonra, 1556 'da Ali Paşa 'nm ordusunda 20.000 suvari ve 10.000 yeniçeri yanında aynı miktarda martolos sefere iştirak etti.² İki sene sonra bunlar Hegyesd 'e hücum ederek, kaleyi zaptettiler.³ Çarpışmalar ve hücumları — avusturyalılar tarafından hayduklarm faaliyeti de (bk. fas. VI) zikredilmelidir — Habsburg ile Osmanlı devletleri arasındaki dâimâ tahavvül eden sulh vaziyetini mütemadiyen işkâl eden dâimî bir tehlike vaziyeti arzedecek kadar teraküm ettiğiinden, Süleyman ile imparator Maximilian arasında 17. II. 1568 'de akdedilen müsalâhada martolos, hayduk ve buna benzer zümrelerin faaliyetini şiddetle kontrol etmek ciheti kararlaştırıldı.⁴ Aynı zamanda hemen bu tarihlerde, 975 (1567—1568) tarihli bir fermenda, Temeşvar (طمشوار) vilâyetini tahrir eden Muharrem adlı birine, martolosların ve buna benzer zümrelerin bu vilâyetin fethinden beri inkişâfının sebebi olduğu ve Temeşvar vilâyetinde ve Smederevo (Semendere) livâsında martolosları kaldırmanın maksada muvafık olamayacağı bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 15).

1556 — 1570 senelerinde martolosların sayısında bir az tenâkus görülmüyor; zira Segedin (سكدين, Szeged) ve Solnok (صولنق, Szolnok) sancaklarının tahriri hakkındaki bir kayıttta, hazinede, bir kaç namzedin ücre-

¹ Hammer, *ayn. eer.*, s. 257;

² Hammer, *ayn. esr.*, s. 358.

³ Hammer, *ayn. esr.*, s. 233.

⁴ Hammer, *ayn. esr.*, s. 515.

tinden ve bir kaç lâğvedilmiş martolosluk mevkiinden, 36.000 akçe bakiye kaldığı bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 16). Buna rağmen macar hududunda sükûnetin avdet etmediği mâlûmdur; her iki taraftan da karşılıklı tecâvüzler ve hudut hâdiseleri hakkında sık sık şikâyet edilmekte idi. Bu vesile ile Murad III., belki Avusturya ile olan sulh muahedesinin yenilenmesi ile de alâkadar olarak, Bosna, Budin ve Temeşvar beylerbeylerine martolosların zaptedilmelerini üç fermanla bildiriyor (bk. ilâve, nr. 24). Bu senelerden, kendilerinden bilhassa bahsedeceğimiz macar martoloslarının tâyin ve ücret vaziyetlerini ihtiva eden bir çok vesika mâlûmdur (krş. fas. IV). 1592'de martolosların aynı zamanda Vâc (واج) 'da da buldukları (bk. ilâve, nr. 28) ve üç sene sonra Eflak'a karşı yapılan sefere iştirâk ettikleri de zikredilmektedir.¹

Bu senelerde martoloslara bir kaç defa İstanbul'da da tesadüf etmekteyiz; ezcümle, Ferhad Paşa'nın Auersperg zaferi üzerine, 1575'te İstanbul'da yapılan zafer alayının başında, uzun kırmızı külâhları ile martoloslar bulunmakta idiler.² Heinrich von Lichtenstein (1584) Cesri Mustafa Paşa (bugünkü Svilengrad) 'dan bir günlük mesafede rastladığı Harmanlı (Harmanlı) 'daki martoloslardan bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 24). Mehmed III.'in tahta çıktığı senede (1595) kendilerine vaadedilen sipahiliği isteyen 1000 sipahi oğlanı ile hudutlardaki diğer arkadaşları gibi, mûtad cülûs bahşişini elde edemeyen 750 macar martolosu ayaklandı.³

Dalmaçya — Bosna — Macar havâlisinde olduğu gibi, martoloslar aynı zamanda Tuna havâlisinde de muhâfız kıt'aları olarak ve kendilerine 1529'da, Viyana muhasarasında, tesadüf ettiğimiz gemi mürettebatı olarak hizmet görmekte idiler.⁴ Muharebe zamanlarında gemi hizmetlerinde muvazzafiyetin Kanunî Süleyman zamanından geldiği görülmektedir. Bu, hiç olmazsa, Serim livâsmdaki „kara martolos“ denilen ve ilk önce yalnız bir nevi jandarma olarak kullanılanlara hâs idi. Onlar vergi tahsiline iştirâk eylemekte (mâl-i mîrî cem'inde edâ-i hizmet idüb) ve diğerleri meyanında Fruška Gora ve Kaza-i Nemçe'deki haydutları ele getirmeğe memur idiler (bk. ilâve, nr. 11). Bu zamana âit ve Hammer tarafından tercüme edilmiş diğer bir kanuna göre, Cerna Reka havâlisinde kısmen

¹ N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 3. cilt (1640'a kadâr), (Gotha, 1910), s. 419.

² J. de Hammer, *Historie de l'Empire Ottoman* (Paris, 1837), VII. 30; almanca, orijinal neşirde IV, s. 23, yalnız hudut muhafızlarından bahsedilmektedir.

³ Hammer, frans. tre. VII, 297'de Selânikî'ye dayanmaktadır. Tabîda gördüğüme nazaran yalnız, macar hudut muhafızlarından bahis vardır. Hammer'in istifade ettiği yazmalarda, aşikâr olarak, martoloslardan bahsedilmektedir.

⁴ Hammer, *göst. yer.* III, 85; krş. Björkman, *göst. yer.* 66

vergi tahsildarlarını, faaliyetleri esnasında, korumak ve kısmen de muntazaman ilk baharda vukubulan keferenin Tuna üzerindeki yağma seferlerini defetmek için, 31 martolos (bk. ilâve, nr. 12), aynı maksatla Bana havâlisine 26 yeniçeri oğlanı, martolos olarak, tâyin edilmişti (bk. ilâve, nr. 13). Yalnız böyle seyrek tezâhürlerde mevzuubahs olmayan bu hâdiseleri şu vesikalar da teyit etmektedir: ezcümle 980 (1572/1573) senesinde 63 zimmî Derbend'in bir köyünden, kendi teklifleri üzerine, Alaca Hisar (Kruşovac) havâlisindeki bir mâdeni haydutlara karşı korumak için, martolos tâyin edilmişlerdi (bk. ilâve, nr. 19a). Aynı seneye âit diğer bir vesikada zikredildiğine göre, bu vazifeyi Koçajne (قوچاينه) ve „Lavsce“ (لاوسجه) martolosları da yapmakla mükellef idiler. Bu vesika, yazm primkürler yerine martolosların Baç mâdeninin muhafazasına gitmelerini tesbit ediyor (bk. ilâve, nr. 19b). Burada mevzuubahs olan martoloslar, 23. safer 982 (4. VI. 1574) tarihli bir fermana göre, ismi geçen mâdeni korumak üzere, 6 aylık bir hizmet için, Baç mâdenine çağırılan martoloslar olabilir (bk. ilâve, nr. 20). Bunlar 975 (1557/1568) senesinde Livâ-i Semendere (Smederevo)'de küffâr ve husarlarla birlikte, 750 kişiye bâliğ oluyorlardı (bk. ilâve, nr. 15). XVII. asıra âit ve martoloslardan, hudut askeri olarak, bahseden pek az vesika mâlumdur. Sayılarının ehemmiyetli bir surette gerilediği yahut menbâlar tarafından bu kadar az zikredilmiş olmalarının yalnız bir tesadüf eseri mi olduğu meselesi, henüz tâyin edilemiyor.

Görebildiğim Venedik menbâlarında, morlaklarla olan — belki de bu isim altında martoloslar kastediliyorlar — hücum ve çarpışmalardan çok bahsedilmektedir (krş. fas. VI). Martolosların venediklilere karşı olan mücadele faaliyetlerini tekrar ancak XVIII. asrın başlangıçlarında bulabiliyoruz. 1715'te adamları ile birlikte Nauplion (ناپليون) havâlisinde 4000 kefereyi imhâ eden ve İstanbul'a 3 „dil“ getiren martolosbaşı Topal Osman Ağa, 1100 kuruş bir mükâfata mazhar oluyor (bk. ilâve, nr. 35). 1043 (1622) senesine âit bir vesikadan anlaşıldığına göre, Macar havâlisinde bu teşkilât, 1660'ta Buda (Ofen)'da 300 martolos (bk. ilâve, nr. 32) — 1541 senesinde 3500 martolosa mukabil (bk. ilâve, nr. 31) — ehemmiyeti daha az bir sayıda bulunmasına rağmen, devam etmekte idi. Buna rağmen, ehemmiyetleri o kadar da istihfaf edilmemelidir. Evliyâ Çelebi onları, Macaristan'ın şu yerlerinde zikretmektedir: Peşte; Kaposvar (قپوشوار, Kaposvar); Estergon — bu mevkiin martoloslarından yukarıda bahsedilmiştir—Fülele (فلك), Evliyâ Çelebi'ye göre, burada kale mürettebâtı olarak bulunanlar, kısmen „asâkir-i islâm“, kısmen Hatvan (خطوان) „martolos kefereleri“ olmak üzere, burayı fetheden kimselerde ibaretti; Eğri

(اكرى, Eğer) 'nin bir kapısına bu sebepten „martolos kapusu“ denilir ve martoloslar burada kendilerine mahsus bir mahallede otururlardı; Varad (واراد, Nagy Varad); Gsanad (چناد); Lippa (لپوه) 'mn şimal tarafında Yanova (يانوه) kalesinde; bizzat Lippa 'da; şehrin kapısı „martolos kapusu“ tesmiye edilen Radna (رادنا); Tamaşvar (طمشوار, Temesvar); Kanija (قنيژه, Kanizsa); bundan mâda bugünkü Bulgar-Romen hududunda Tuna sahilindeki Orşova (ارش اووا) 'da; ayrıca kalesi harabe yüz tutmuş ve muhafazası „bulgar ve martolos keferelerine“ tevdi edilmiş olan Strumica (استورويجه) ve Ohri (اوخري) — her iki mevki de şimâli Makedonya dadır—; Selânik (Thessaloniki); Alasonya (الاصونيه, Elasson, yalnız martoloslar hizmet ifâ etmekte idi); 200 martolosun her gece şehri muhafaza ettikleri Larissa (ليكشهر) ve hattâ Hanya (حانية, Chanea) (bk. ilâve, nr. 53, e, h, f, k, i, m, l, d, b, c, a, g, n, t, s, o, p, r, ve s).

Mevcudiyetlerini 1721 senesine âit bir ferman dan da öğrendiğimiz Türkiye 'nin yunan havâlisindeki martolosların bu münâsebetle zikredilişi şâyân-ı dikkattir. Armatol ismi altında tanınan bu yunan martolosları, üzerinde ayrıca durulmağa değer bir meseledir (bk. fas. V).

Bulgaristan 'daki martolosların mevcudiyetini, daha sonra 1661 senesine ait bir sicil göstermektedir; buna göre, Sofya martolosları mühimmat ve zahire nakliyâtını muhâfaza etmekte idiler. Bu defa, 4 hristiyan martolostan mâdâ hepsi müslüman idiler.¹ 1683 Viyana seferi esnasında martoloslara haydutların tâkibi vazifesi tahmil edilmişti. Grzegorzewski tarafından neşredilmiş 2 ferman da görüldüğü gibi, bunlar jandarma olarak hizmet görmekte idiler. Bu, bir taraftan Belgrad 'dan İhtiman 'a kadar olan yol üzerindeki kazalarda (bk. ilâve, nr. 34 a), diğer taraftan ise, Yagodina (ياغودينه), Perakin (براكين), Alaea Hisar (آلايه حصار), Kruşovac), Risve (رسوه), İsfirlik (اسفرالك), Breznik (برزنیک), Niş (نيش), Ürgüb (ارکوب), Sırışnik (سرشنك) ve Pirot (شهرکري) kazaları için mevzuubahs olmakta idi (bk. ilâve, nr. 34 b): 1721 'de, pandurlar meyânında, martoloslar şu kazalarda bulunmakta idi (fermandaki sıra ve isim şekilleri kısmen Barbar 'a göre): İhtiman, Avrethisar, Petriç, Yenice Vardar (Vardar), Nevrekop, Voden (Vodena), Pirot, Karaferia (Verria), Sofya, Berkovica, Razlog, Tatar Pazarcık (Tatar Pazardzik), Gümülcina (Komotini), Balata, Drama, Çuklovo, Breznik, Serez (Serrai), Dupnica, Filibe (Plovdiv), Melnik, Zychnen (Nea Zichna?), Praveşka (Pravion), Kavala, Sırışnik, Köstendil, Augustin, Ahı Çelebi ve Samo-

¹ Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 51 ve Barbar, *göst. yer.*, s. 26.

kov. ¹ O hâlde topyekûn hepsi Makedonya 'da ve Bulgaristan 'da martolosların, hudut askeri olarak bulunamayacakları, memleketin içindeki 30 kazada bulunmakta idiler. Martolosların mevkileri hakkındaki bu zikirler çok mühim olmakla beraber, maalesef tarafımdan yalnız Grzegorzewski ve Barbar 'daki iktibaslarla mâlûm olan ve 1721 'de, martolos ve pandur teşkilâtlarını mütemâdi tecavüzlerinden dolayı, lağvettiğini ve vazifelerinin Derbencilere havâle edildiğini bildiren, Ahmed III. 'in bir fermanında bulunmaktadır. ² Bu yasağın hakikatte ne dereceye kadar tatbik edildiği mâlûm değildir. Biz her hâlde yunan martoloslarının, yâni armatolların, mevcudiyetlerini devam ettirdiklerini tesbit edebiliyoruz (bk. fas. V); aynı şekilde pandurların da, meselâ Pazvanoğlu, Tepedelenli Ali Paşa ve sırp isyancılarına karşı mücadele ettiklerini biliyoruz. ³

IV. MARTOLOS TEŞKİLÂTI

Martolos kıt'aları ilk önce yerli sekeneden, Bosna ve Dalmaçya havâlisinde sırp - hırvatlardan, Macaristan hudut havâlisinde macarlardan, aynı zamanda, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, kısmen diğer milletlerden de seçilmekte idi ⁴. Menbâların da gösterdiği vecihle, burada hizmet edenlerin ekseriyetini hıristiyanlar teşkil etmekte idi. Bununla beraber müslüman martoloslar da vardı; zikri geçen 1661 senesine âit Sofya martoloslarından bahseden vesika bunu göstermektedir. ⁵ Aynı şekilde Bana havâlisine martolos olarak tâyin edilen 26 yeniçeri oğlanı da müslüman idi (bk. ilâve, nr. 12).

Martoloslar kısmen kendilerine mahsus mahallerde oturdular; bu meyanda msl. Eger (اكرى) 'de (bk. ilâve, nr. 53). Ayrıca Veles ve Prilep arasında yarı yolda bulunan Martoloci köyünün isminden de anlaşıldığı üzere, bütün bir köyde de sâkin olmakta idiler. Yunan havâlisindeki armatol cemaatlerini de hatırlatmalıyım (krş. fas. V). Krş. bir de

¹ Grzegorzewski, *göst. yer.*; martolosların oturdukları yerleri anlamak için, 1683 tarihli ikinci vesikayı 1721 tarihli vesika ile karşılaştırılıyor. Fakat bu hatâdan sâlim değildir; zira 1683 tarihli vesikada martoloslar hâricinde ayrıca *hisar neferatı* ve *yerlü* 'lerin de ismi geçtiği hâlde, diğer vesikada martoloslar ve pandurlardan bahsedilmektedir. Bu sebepten biz zikredilen kazaların hangilerinde martolosların buldukları hakkında karar veremiyoruz.

² Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 51 v. d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 26 v. d.

³ krş. Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 49 v. d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 24.

⁴ Fr. Salamon, *göst. yer.*, 227 not 4 'te; Vajatovics, Markó, Radovan, Bogdan, Magonia, Radul, Szilágyi, Rézsa ve Kocsán gibi isimleri zikrediyor. Bunlardan ilk isim sırp-hırvatça, müteâkıp 5 'i rumence ve son isimler macarca olmalıdır; krş. Björkman, *göst. yer.*, 66.

⁵ Grzegorzewski, *göst. yer.*, 51; Barbar, *göst. yer.*, s. 25.

Dernschwam 'm Macaristan 'dan (1553—1555) bahseden kayıd: Czekczy (Szécsi) denilen bir köy ve onun kalesi. Köyde macarlar vardır; kalede türkler ve martoloslar ve köyde de hep martoloslar bulunmaktadır. Macar köylülerinin hepsinin sultan tarafından martolos tahsisâtı vardır; onlar halkı yerlerinden kaldırırlar (satmak için); bu onların geçim vasıtasıdır (bk. ilâve, nr. 14). Köylülerin martolos tahsisâtına mâlik oldukları hakkındaki işâret şâyân-ı dikkattir. Görülüyor ki, martoloslardan bir kısmı, martolosluk faâliyetlerinden evvel ellerinde bulunan yahut martolos olduktan sonra kendilerine verilmiş bir kısım toprağa sahiptiler. İlk şekle Derbend köyünden 63 zimmînin, muhtelif vergiler ve resimler yerine, hâne başına 60 akçe bedel ödemeleri şartı ile, kendi arzuları üzerine martolos tâyin olunduklarına dâir bir vesikadan hükmetmekteyiz (bk. ilâve, nr. 19 a). Hâne başına 50 akçe veren Koçaîne ve „Laysce“ martoloslarının vâziyetleri de buna müşâbih olmalıdır (bk. ilâve, nr. 19 a). Diğer vaziyette şartların neler olduğu mâlûm değildir. Bunlar; Grzegorzewski ve Barbar 'm menbâ göstermeden söylediklerine göre ve benzerlerine kıyâsen, şöyle olmalıdır: martoloslar işlemek üzere aldıkları araziyi satmak, rehine vermek, bağışlamak ve tevârüs edebilmek üzere mutasarrıf kim olursa olsun, hukuk ve vazifelerine dâima tesâhüp ettikleri, yâni martolos olarak hizmet ettikleri, mîrî arâzi almakta idiler.¹ Burada, tefferuâtına girilemeyecek olan baştine denilen arâzi mevzuubahs olabilir. Bu baştineler çok defa böyle mu'af ve müsellemlerle guruplarla alâkadar bulunmakta idi; msl. voynuklar ve aynı zamanda martoloslar. Aynı şekilde Kanun-i livâ-i Serim'de, mevzuubahs livânın 50 martolosunun „hizmetleri mukabilinde ellerinde olan baştineleri ile mu'af ve müsellemler olmuşlardır“ kaydını görmekteyiz (bk. ilâve, nr. 11). Mevzuubahs mülk sahiplerinin hizmete yarar kimseler olduklarını, vazifelerinin icrâsında kusur görüldüğünde, bu arâzinin, diğer birine verilmek üzere, ellerinden alındığını istihraç edebiliriz. Bu şartlar altında martolosluğun bir nevi verâset şekline girmesi, buna benzer teşkilâtlara bakılırsa, hayreti mucip değildir. Martolosların, kardeş ve oğulları ile birlikte, re'aya olarak değil, bilâkis mu'af olarak kaydedildiklerini bize vesikalâr göstermektedir (bk. ilâve, nr. 17 b).

Martolosların toprağa sıkı bağlanmış olmaları, onları palanka veya hizmet gördükleri yeri mütecâvize karşı müdafaada bulunmağa yahut da bâzı askerî harekâta iştirâk etmeğe müsâit, fakat mevkillerinden onları uzun zaman ayıracak muvazzafiyetlere gayr-ı müsâit, bir nevi yarı çiftçi hâline getirmekte idi. Böyle vaziyetlerde, yürük, müsellemler v.s. 'de gördüğümüz gibi, martoloslardan bir kısmı hizmet görürken, diğer kısmı

¹ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51 v.d. ve Barbar, *ayn. esr.*, s. 26

evde kalırdı. Buna biz, bir az evvel zikredilen, martolosların yaz aylarında, primkürlerin yerine Baç mâdeninin emniyet hizmetlerini üzerlerine aldıklarını bildiren ve 980 (1572 — 1573) senesine âit vesika (bk. ilâve, 19 b) ile 23 safer 982 (14. VI. 1574) tarihli ve aynen şunları söyleyen bir fermanda — „imdi eğer zikrolunan yürük tâifesi ve martoloslar ve primkürlerdir üslûb-i kadîm üzre zâd-ü zevadeleri ile mâden-i mezbûre geldiklerinde altışar ay hizmet eylemek emir edüp buyurdum ki“ (bk. ilâve, nr. 20) — tesâdüf etmekteyiz. Çok defa zikredilen Grzegorzewski ve Barbar'm maalesef zikretmedikleri buna benzer vesikalardan istifâde etmiş olmaları lâzım gelir; zira onlar martolosların, rûz-i hızırdan rûz-i kasıma kadar veya tersine, altı ay hizmet ettiklerini ve buna mukabil şu haklara sâhip olduklarını yazmaktadırlar: bütün imparatorlukta gidiş-geliş ve iskân serbestliği, mirî arâzi tasarrufu ve vergi muâfiyeti¹; gidiş-geliş serbestliği şâyân-ı dikkat görünüyor. Hizmet gören martaloslara hareket serbestliği bahşetmek, bütün teşkilâtın mânasına muhâlifdir. Bu şart, faâl hizmet hâline terhis edilmiş martoloslar için, re'aya gibi, toprak sahiplerinin pençesinde kalmaktan kurtulmuş olmak mânasına gelebilir. Burada umumiyetle bir çok meselelerin ancak menbâlarda mevcut zengin mâlzeme ile halledilebileceğini söyleyebiliriz. Bunlara, iki menbâda gördüğüm, martolos akçesi denilen, rûsûm da dâhildir. Bu menbâlardan biri, Rila manastırının bir şikâyeti üzerine verilmiş, Rumeli beylerbeyine ve Dupniçâ (Dupnica) kazası kadısına gönderilmiş, Selim II'in bir fermanıdır. Arzu hâlde, manastır sâkinlerinin Vakıf Mustafa Paşa'ya âit oldukları ve bu yüzden ağır vergilerden mu'af bulduklarını yâni „şam hâne akçesi“ ve „martolos akçesi“ gibi, rûsûmu vermeğe mecbur olmadıkları tebârüz ettirilmiştir (bk. ilâve, nr. 17). İkinci vesika ise, 3. cemaziyevvel 1094 (30. IV. 1683) tarihlidir. Bu fermân-ı hümâyûn Sofya kadısına, berât-ı hümâyûn ile tâyin olunan Filipofça (فيلپوفچہ) Sofya kazası) köyünde oturan hassa çakır yuvacısının, doğancılardan bütün tekâlif ve rusumlardan (*avârîz-i divâniye* ve *tekâlîf-i örfiye*) mu'af ve müsellemlerine rağmen, gayr-ı kanunî olarak, martolos akçesi ödemeğe mecbur edildiği hakkında şikâyette bulunan hâssa çakırbaşısının arzı yüzünden gönderilmiştir.² Maalesef bu rûsûmun yalnız ismini ve martolos akçesinin iki bulgar kazasında XVI. ve XVII.

¹ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51. v. d. Barbar, *ayn. esr.*, s. 26.

² Bk. ilâve, nr. 34 b; bu fermana istinâden Grzegorzewski (*ayn. esr.*, s. 51 v. d) ve Barbar (*ayn. esr.*, s. 26) şu neticeye vâsıl olmaktadır: martoloslar bulunduğu eyâletin „autonomen Repräsentanz“'ından martoloslardan kesilen vergiler nisbetinde re'ayadan tahsil olunan vergilerden bir maaş (martolos akçesi) alırlardı. Hakikatta ise, bu vergiden bir şey bilmemekteyiz ve tıpkı aynı verginin muhtelif namlar altında gösterilmesi gibi bir çok vergilerin bir yerden öteki yere değişmesini de düşünmeliyiz.

asırların ikinci yarılarında fi'len tahsil edilmiş olduğunu bilmekteyiz. Martoloslar, *avâriz-i divâniye* ve *tekâlîf-i örfiye*'den, geniş ölçüde, mu'af idiler (meselâ Bana ve Cerna Reka havâlisi martolosları). Bana'da dönüm başına 4 akçe veriyorlar (bk. ilâve, nr. 12) ve sırp havâlisinde 2 akçe poljaçina (پولجاچنه) veriyorlardı.¹ Buda, Esztergom, Hatvan ve Novigrad havâlilerinde martoloslardan, *resm-i arûsiye* olarak, seyyibelerden 15, bâkirelerden 30 akçe (mevzuubahs sayılar islâmlar için 30 ve 60 akçe idi) tahsil olundu (bk. ilâve, nr. 10 ve Björkman, *göst. yer.*, 52). 975 (1667/1668) şenesine âit bir vesikada, martolosların ve onlarla birlikte doğancılar, küffâr (كفار), husar (حصار)'ların Tamaşvar vilâyetinde ve Smederevo (Semendere) livâsında, kendilerine evvelce mevâlî-i sâbika tarafından, hizmetlerine bir mukabele olmak üzere, verilmiş, kısmen fermân-ı hümayun, kısmen temessüklere istinaden, cizye ve hukuktan ve sâir rüsûmat ve hidemattan ve tekâlîf-i örfiyeden ve avâriz-i divâniyeden mu'af olduklarını bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 15). Şu aşağıdaki kayıtda dikkate değer: 980 (1572/1573)'de martoloslar (Smederevo'dan; krş. fas. III) cizye, âşar ve âdet-i agnam yerine, hâne başına 150 akçelik bir meblâğ ödemekte idiler (bk. ilâve, nr. 17 b); Derbend köyü martoloslarından Baç mâdeni emini, hâne başına haraç, ispenç, âdet-i agnam, öşr-i gallat ve rüsûm-u sâire ve tekâlîf-i örfiyenin mukabelesinde 60 akçe topladı; buna benzer şartlar altında Koçajne ve „Lavsce“ martolosları 50 akçe ödediler (bk. ilâve, nr. 17 a). Mehmed III. zamanına âit, Kanun-ı eyâlet-i Uyvar'da şöyle deniliyor: „Varoşunda tavattun eden martolos... tasarruflarında olan tarlalarında hâsil eyledikleri terekesinden onda bir öşrin alma“ (bk. ilâve, nr. 25 a). Martoloslar arasındaki ortodoksların, 1122 (1710) tarihli bir fermana göre, patriklere hiç bir rüsûm vermedikleri görülüyor; zira bu fermana re'ayanın başka bahâneler meyanında, aynı zamanda martolos olmak bahânesi ile de, patriklere verilmesi lâzım gelen vergiden istinkâf ettiklerine işaret edilmektedir.²

Martolosların askerî teşkilâtlarına gelince, kıtaatın başında, aynı zamanda martolos başı denen, ser-i martolos bulunmakta idi; onun salâhiyeti, Grzegorzewski'ye göre, yalnız teftiş ve adâlet işleri gibi, dâhilî meselelere inhisâr etmekte idi;³ fakat aynı zamanda Râşid'in kayıtlarının da gösterdiği gibi, askerî harekâta da iştirâk etmekte idiler (bk. ilâve, nr. 35). Bundan maada Jireçek'e göre, kılıç ve mızrakla, kısmen

¹ Ciro Truhelka, *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni*, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, s. 109—213, Sarajevo 1915, s. 168, not 2.

² Hammer, *GOR.*, IX, 613 v.d., nr. 3184.

³ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51. ve Barbâr, *ayn. esr.*, s. 26.

zırh ve tüfenkle teslihl edilmiş martoloslar askeri makamlar¹ yahut da, 1683'e âit iki fermanın da ihtiva ettiği gibi, hususî komiserlerin idaresinde idiler.² Yüzlükler ve odalara inkisam etmiş olan cüz-i tamlar, martolos ağaları ve yüz başları tarafından idâre edilirdiler (bk. ilâve, nr. 21, 22, 27). 980 (1572/1574)'de bir martoloş reisinden bahsedilir (bk. ilâve, nr. 10 a). Martoloslar, hiç olmazsa, macar hududunda, 1-2 senelik hizmet müddetlerinin hitamında, geriye dönebilen gönüllülerden teşkil edilmekte idiler; fakat bunlar, çok defa müddetlerinin hitamını beklemeden yerlerini terk ediyorlardı.³

Onlara, mevkileri, dereceleri, yevmiyeleri⁴ v. s. kaydedilmiş bulunan bir berât veriliyordu; ellerinde bu berât olmadan, ücretleri tediye edilmezdi. Bunu Istolni Belgrad'da hizmet gören Yakub Bogdan'a, berâtında babasının ismi Ya'küb yerine, yanlışlıkla Yaqıb yazılmış olmasından dolayı, ücretinin verilmediğine dâir olan 5. mayıs 1579 tarihli bir vesika göstermektedir (bk. ilâve, nr. 21). Böyle bir berât, Macaristan'da beylerbeyi tarafından o mevkiin ağasının, namzedin işe yarar diye tavsiyesi şartı ile, verilmekte idi. Bu hususda Divény'deki 1579 senesinde martolosluk mevkiine yeniden tâyin hakkındaki bir vesika mâ-lûmat vermektedir; burada, bu kalenin martolosu Thomas Vuk'un düşman eline esir düştüğü ve onun halefi Michal Dragik'in, tâyin berâtı zamanında gelmediği için, yerinden istifâ ettiği işaret edilmektedir; bu sebepten o zamanın Fülele mirlivâsı Mehmed, kendi ağası tarafından hizmete yarar olarak tavsiye edilen müstedi Sefre İbrahim'e martolosluk mevkiinin verilmesi teklif edilmektedir (bk. ilâve, nr. 22). G. Jakob'un Viyana millî kütüphanesindeki türk vesikaları arasında gördüğü üzere, 20 macar martolosundan 16 kişi 4 akçe, 3 kişi 5 akçe ve yalnız bir kişinin 8 akçe yevmiye aldığı bildirilmektedir.⁵ Maaş tezkerelelerinin şâyân-ı dikkat bir nümûnesi 1000 (1591) senesine âit bir vesikadır (bk. ilâve, nr. 27).

Hudud ve dahildeki martoloslar arasındaki fark, esasında olmayıp, ancak onların muhtelif vaziyetlerine irca edilir. Buna göre biz, martoloslar arasında şu kısımları tefrik edebiliriz: a) muayyen bir yevmiye ve ehemmiyetli vergi muâfiyetlerine mukâbil, kısa veya uzun bir zaman için hizmet gören ücretli askerler; b) tevârüs tariki ile sâhip oldukları,

¹ Constantin Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (Prag, 1876), s. 452.

² Bk. ilâve, nr. 34 ve Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51; Barbar *ayn. esr.*, s. 26.

³ Georg Jakob, *Aas Ungarns Türkenzeit*, (Frankfurt am Main 1917), s. 13 ve Björkman, *göst. yer.*, 66.

⁴ Donado de Lezze'ye göre, Uzun Hasan'a karşı yapılan sefere iştirâk eden martoloslara maaş verilmedi, bk. ilâve, nr. 3

⁵ Jakob. *ayn. esr.*, s. 14.

sahn aldıkları veya kendilerine verilen toprakları müsâit şartlar altında işleyen ve altı aylık bir hizmete tâbi olan martoloslar. Bu vaziyetler bilhassa dahilde inkişaf etmiş görünüyor. Fakat biz aynı zamanda, memleket ahâlisinin muayyen bir kısmının dâhili ve hârici muaccizlere karşı kendi civarındaki havâimin sükûn ve nizâmını temin ettiklerini yahut emekli ve mücerrep martoloslara arazi verildiğini tasavvur edebiliyoruz; fakat bunun teyidi için daha fazla vesikanın bulunmasına intizar edilmelidir.

V. ARMATOLLAR

Eski Avrupa Türkiye'sinin yunan havâlisindeki armatollarm tarihi hakkındaki şu tasvir, menbâlardan ziyâde, mütalâaları çok veya az tahâ-lüflerle, istifâde ettiğim eserlerde aşikâr olarak gösterilmeyen müşterek bir menbaa gittikleri görünmekte olan, muhtelif müelliflere istinat etmektedir.¹

Armatollar türklerin zamanından evvel mevcut an'anelere dayanan (bk. fas. II.) osmanlılar tarafından tekrar ihyâ edilen ve en parlak zamanlarında Vardar (Axion), Haliakmon havâlisinden Korint ve Arta körfezlerine kadar olan sahada yayılan bir yunan milisi olarak telâkki edilmişlerdir. En meşhurları şimâli Etolya'da silâh taşıma hukuku Mehmed II.'e kadar çıkarılan Agrafa havâlisi idi. Armatollar Draç (Durrës, Durazzo) 'tan Selânik'e giden caddenin Kastoria'daki mühim geçidini muhafaza ediyorlardı. Aynı şekilde Larissa'dan Manastır (Bitolj) 'a giden büyük askerî yol da onların muhafazası altında idi. Larissa'daki martoloslardan Evliya Çelebi de bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 51, r). Agrafa armatolları Epir ve Tesalya arasındaki Pindos geçitlerinin muhafazası ile mükellef idiler. Derveno-choria (*derveno* = Derbend, *choria* = yunanca „köyler“) denilen oldukça büyük beş köyde oturan Megara hristiyan arnavutları, 2.000 kişi olarak hesaplanan adamları ile, Kithairon ve Cherâneia üzerinden Korint körfezine giden geçidi emniyet altında tutmakta idiler. En parlak zamanlarını XVI. ve XVII. asırlarda görmüş olan armatol kıt'alarının (Paparrhegopoulos'a göre, bunlar ancak XVI asrın sonlarında tesis edilmiş olmalıdırlar), kendi ha-

¹ Bk. fas. II, s. 283 v.d ; krş. ayrıca G. G. Gervinus, *Geschichte des 19. Jahrhunderts seit den Wiener Verträgen*, cd. 5: VII, *Aufstand und Wiedergeburt von Griechenland* (Leipzig, 1861), s. 73 ve 77 ; Georg. Ludwig von Maurer, *Das Griechische Volk in öffentlichen, kirchlichen und privatrechtlichen Beziehungen vor und nach dem Freiheitskampf und bis zum 31. Juli 1834*, cd. I (Heidelberg, 1835) s. 7 v.d. ve 45 ; Mendelssohn, *göst. yer.*, I, 4 ve 54 ; Hertzberg, *göst. yer.*, I, s. 43 ; III, 5, 102 v. dd., 212 ; bk. bir de Registerband: Armatol tâbiri ; Paparrhegopoulos, *göst. yer.*, s. 600 v.dd.

vâlilerinde sükûn ve intizâmı temine itina eden, geçitleri yunan yol kesicilerinden, yâni kleflerden, temizleyen bir nevi hıristiyan jandarması olduğu söylenebilir. Bu klefler, bâzı müelliflere nazaran, dağlara kaçan istiklâl mücahitleri, bâzılarına göre, alelâde haydut çetelerinden başka bir şey olmayan yunanlılar demektir. Her hâlde bunlar yunan milletinin nazarında millî kahramanlar ve osmanlı hâkimiyeti için de çok defa ehemmiyetli rakiplerdi. Armatolların teşkilâtı, bu arada âsîlerin „vahşî kleflerin“ „ehlî kleflere“, yâni armatollara, tahavvülüne hizmet ediyordu; bu hâl çok defa zâten armatollar ve klefler arasında mevcut sallantılı bir vaziyeti, oldukça mutahavvil bir hâle sokuyordu. İşte 1672 senesinden Nikolos Tsouvaras hakkındaki bir yunan halk şarkısı da bunu teyit etmektedir; bu şarkının bir yerinde şöyle deniliyor: „Chante, coucou, chante aussi, pauvre rossignol; chantez sur le bord de la mer où voguent les navires. Informez-vous de Nicolos, de Nicolos Tsouvaras, qui était armatole à Louro et clephte à Karpénisi“. 1725 senesinden, Kape-tanos Délas'a âit bir şarkıda: „Une blanche missive couverte de lettres noires nous est venue de Constantinople, de la part du Sultan: Cleph-tes, vous tous qui êtes sur les hautes montagnes, faites votre soumission à Khalil Aga, et devenez armatoles dans les villages grecs“.

Oldukça muahhar bir zamana âit bir şarkıda da, buna benzer bir vaziyet mevzuubahs oluyor; Ali Paşa (Tepedelenli), Klefler réisi Photos'u yakalıyarak, Yanya'ya getiriyor; şarkı devam ediyor: „Ali Pacha l'interoge, doucement il lui parle: Photos, pourquoi as-tu fais des folies et n'as tu point fais ta soumission, afin de demeurer toujours mon serviteur, comme c'était mon désir. Je t'eusse créé armatole et premier capitaine. Photos lui répond et sans crainte il lui dit: Je ne veux pas être armatole, je ne veux pas être capitaine, pour me soumettre aux Liápides, pour m'incliner devant les tyrans“.¹

Rumeli'nin dağlık mintakaları evvelce 14, sonra 10—12'ye kadar ve daha sonra içlerinden dördü Olimp'de bulunan, 17 armatolluğa inkisam etmiş olmalıdır. Paparrhegopoulos'a göre, XVII. asrın nihayetlerine doğru Epir'de 8 armatolluk bulunuyordu; yunan isyânın arifesinde garbî ve şarkî Yunanistan'da, üçü Makedonya'da (Vardar „Axios“'un beri tarafında), onu şarkî Yunanistan'da ve Tesalya'da ve dördü Epir'de, Etolya'da ve Akarnaniya'da bulunan 17 armatolluk mevcuttu. Şimdiye kadar bu hususta itimâda şâyân bir liste çıkmış değildir. Yunanlılar ve aynı zamanda kısmen hıristiyan arnavutlardan müteşekkil, birinci derecede eyâlet makâmatma tâbi olan bu milisin başında, billâhare Der-

¹ Emile Legrand, *Receuil de chansons populaires Grecques* (Paris, 1874), s. 81 v.dd., 83 v.dd., 121 v.dd.

bentçi Paşa bulunmakta idi. Aynı zamanda kapetan o i, bâzan da prolat o i, tesmiye edilen¹— paşaya ve voyvodaya karşı oldukça büyük ölçüde muhtar bir kudretle temeyyüz eden — armatol reisleri mahallî kadıdan grekçede de m our a s e l e denilen memuriyet vesikasını alırlardı. Bunların yanında bir de protopallikaron bulunmakta idi. Neferlere ise, pallikaria derlerdi. Bir kapetanos'un vaziyeti çok müşküldü. O, menfaatleri çok defa birbirine uymayan, Osmanlı hükümeti ve kendi yurddaşları ile iyi geçinmeli idi. Zamanla bazı âileler, martolos reisliği makamını tevarüsle almağa başladılar, msl. âilesi 4 Olimp armatolluğundan birinin reisliğini tevarüsle alan, Elassön'lu bir Nikastras'tan bahsedilir.² Yunan milletinin en kuvvetli unsurlarından, yerli dağ sekenesinden, avcılardan, ve katır sürücülerinden seçilen armatollar, yunancada koltsi (kolcu) denilen zabıtlar tarafından kumanda edilen, muhtelif ocaklara taksim edilmişlerdir. Öyle görünüyör ki, bu kolcular, rütbece „kapetanos“ un vekili mevkiinde olan „protopalikaron“ un altındadırlar. Armatolların muayyen bir gelirleri vardı. İaşeleri ile, mensup oldukları havâli muvazzaftı. Cemaatlerinin reislerini kendileri seçerler, kendilerinden toplanılan muhtelif vergiler ve tekâliften temamiyle veyahut kısmen muâf idiler.

Bir an için tasvirimizi kesiyoruz: burada anlattıklarımızın pek çok cihetleri, yukarıda martolos organizasyonu hakkında söylediklerimize uymaktadır.

Armatollar, devletin dahilinde märtoloslarda olduğu gibi, âit oldukları sahalarda nizam ve sükûneti temin etmekle mükellef bir nevi jandarma teşkil etmekte idiler. Her iki teşkilât da devletten, vâsıtalı veya vâsıtasız, maâş almakta ve muvazzafiyetlerinin tazminatı olarak, ehemmiyetli muafiyetlerden istifâde etmekte idiler. Yunan armatollarının istisnâsız hıristiyanlardan intihap edilmelerine mukabil, nüfus vaziyetinin icabı olarak, avrupa Türkiye'sinin diğer havalisinde müslüman martoloslar da küçük bir ekalliyet teşkil etmekte idiler. Nihayet Evliya Çelebi, Makedonya ve şimalî Yunanistan'daki martoloslardan da bahsetmektedir: Selânik, Elasson ve Larissa'da.³ Esas yunanca isimleri ile tevşim edilmiş bu havâlinin martoloşlardan başka bir şey olmadıkları hakkında kâfi derecede deliller getirebiliriz. Fakat bu iki teşkilât, gözden kaçırılmaması lâzım gelen mühim farklar göstermektedirler: armatollar, tâbir caizse, yunan havâlisinde martolosların, pandur ve derbendçilerin vazifelerini üzerlerine alan, biricik yarı askerî re'aya organizasyonu olduğu zikrolunuyor. Martolosların, diğer yarı askeri teşki-

¹ Hertzberg, *göst. yer.*, II, 102 v.dd.

² Diğer kayıt ve isimler için bk. Paparrhegopoulos, *göst. yer.*, s. 603.

³ Bk. fas. III, s. 286 v.dd. ve ilâve, nr. 33, o, p, ve r.

lâtların onların karşısında kaybolacak kadar tahakküm ettikleri, yahut yunanlıların kendileri ile aynı vazifeyi yapan ve hemen hemen aynı şartlar altında bulunan müesseseleri doğrudan doğruya armatollar olarak tesmiye ettikleri ¹ meselesi, ancak bu müesseselerin kuvvet vaziyetlerini tesbit eden menbalar kâfi derecede bulunduğu zaman meydana çıkabilecektir. Burada şunu hatırlatalım ki, bu çok muhtelif muaf ve müsellem zümrelerin memuriyet isimlerinin halk arasında tamamen yayılmış ve tanınmış olup olmadığını bilmiyoruz. Armatolların yahut yunan martoloslarının hususî vaziyetlerini gösteren şey, bilhassa serbest ve silâhlı adamlar olarak, dağlık mntikalarda osmanlı hâkimiyetinden nisbeten mustakil bir hayat süren insanlar olmaları itibarıyla, yunan milleti için yüksek sosyal-politik ehemmiyeti idi; onlar böylelikle paşanın hesaba katması icâp ettiği ve idarî talimâta göre doğrudan doğruya söndürüle-miyen bir kudret arz ediyorlardı. Bâbîâli'nin 1736/38 türk-rus muharebesini ve Belgrat müsalahasını müteâkip, yunanlılar arasındaki silâhlı unsurlara derin bir itimadsızlıkla bakmağa başladığı zaman, onlara karşı harekete geçmek hususunda gösterilen ihtiyat bunu izâh eder. Çoğu halkın yunan olan Gümülcine (Komotini), Kavala, Pravişte (Pravion), Servia ve Karaferya (Verria) havâlilerine dahi teşmil edilen, martolosların ortadan kaldırıldığı hakkındaki, Sultan Ahmed III.'in 1721 senesi yasağı,² öyle görünüyor ki, yunan martolosları, yâni armatollarına, tamamıyla yahut kısmen tesir etmemiştir. Bu, dâima daha enerjik bir şekilde devam ettirilen hıristiyan milisinin kudret ve ehemmiyetini zayıflatmak tecrübelerinin ilk işâreti, istifâde ettiğim müelliflere göre, 1740 senesinde Bâbîâli tarafından her hangi bir arnâvudu, paşa olarak, vatanında veya Yunanistan 'da, devamlı kullanmamak âdetine muhalif olarak, bir derbentçi paşalığını, Yanya paşalığı ile birleştirerek, arnavut erguseli Süleyman Paşa'ya vermesinde göründü. Bu zat armatolları sistematik bir surette sıkıştırmağa başladı; bu arada armatol cemiyetlerine, emniyet hizmetleri için tahmil ettiği fevkalâde büyük istekler o dereceye vardı ki, bu onların muvazzafiyetlerini kısmen bedelle ödemelerini intac etti. Bu para ile müslüman arnavutlar ücretli, asker olarak, alındı ve armatolların şefleri yavaş yavaş mevkilerinden atıldılar. Derbentçi olarak, imkân derecesin-

¹ Msl Evliya Çelebi'nin Larissa'daki martolosları pândur olarak zikredişi şâyân-ı dikkattir; bk. ilâve, nr. 33 p; Mendelssohn (*göst. yer*, I, 54)'a göre, kaptanlar, kendilerine armatol veya pândur demektedirler; krş. bir de N. Barozzi e G. Berchet, *Le Relazioni degli Stati Europei leite al Senato degli Ambasciatori Veneziani nel secolo Decimosettó, Turchia*, Volume unico, s. 171 (Simon Contarini 1612): „In Grecia saran forse 30 mile Christiani descritti per guastotori, concerti lor capii quali vanno a questo fine esenti dalle fazioni reali e per sonali“.

² Grzegorzewski, *göst. yer.*, 51 v.d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 27; bak. s. 306 v.d.

de, muntazam askerî kıt'alar kullanıldı. Armatolların askerî himâyesine tevdi edilen bâzı yerler XVIII. asrın sonlarında ellerinden alındı, Larissa ve Manastr (Bitolj) arasındaki yolun en mühim kilit noktası olan Servia şehrinde olduğu gibi. Bu politika, Süleyman'ın muakibi ve 15 sene derbentçilik eden Kürt Paşa tarafından, kuvvetle devam ettirildi. 1787 senesinde derbentçi paşa olan meşhur Tepedelenli Ali Paşa'nın idâresinde en yüksek noktaya vasil oldu. Bu tekâmülün teferruâtı burada gösterilmeyecektir. Yalnız, müslüman ve hıristiyanlar arasında Yunanistan'da bu yüzden çıkan gerginliklerin fevkalâde kuvvetlendiğini söylemekle iktifâ etmeliyiz. Armatolların zayıflaması, kleftlerin sür'atle kalkınmalarını intac etti; zira mevkilerinden çıkarılan armatol şefleri mütemadiyen onlara iltihak ettiler. Böylelikle armatollar ve kleftler arasında çok akıcı bir vaziyet hâdis oldu. Paşanın müslüman arnavutlardan müteşekkil kıt'aları ile hıristiyan armatollar arasında bitmez tükenmez çarpışmalar başladı. Yunan istiklâl mücadelesinde armatollar ehemmiyetli bir kuvvet olarak bu harekete ön ayak oldular ve kaptanları, yaptıkları hâlâ halkın ağzında söylenip duran, mühim ordu kumandanları haline geldiler.¹

VI. MARTOLOS KELİMESİNDEN HAYDUT MÂNASININ ÇIKIŞI.

Martoloş kelimesinin ilk garp menbâlarında bile bulunan, vurguncu, korsan, haydut ve esirci manaları ile nasıl olup ta bağlandığını izâh etmek kalıyor (krş. fas. II). Dernschwam bundan bir kaç defa bahsetmektedir, msl. s. 266 v. d.: „Laschko (Laskö) 'dan itibaren türkler, rastladıklarını öldüren veya kaçıran haydutlar ve diğer martoloslar veya harâmîlerin her tarafta dolaştıkları korkusuna düştüler“ ve s. 6'da Yagodina havâlisinde „martoloslardan içtinap etmek lâzım geldiğini“ bildirmek için, davul çalındığını haber veriyor (bk. ilâve, nr. 14). Mâlûm olduğu üzere, Peçevi'nin, eserini yazmak için, istifâde ettiği Istuanfi² nazarında bu hudut çeteleri: hayduklar, uskoklar, morlaklar ve martoloslar, muhtelif isimler altında bir ve aynı eşkiyâ makulesi idiler.³ Birbiri üzerine karşılıklı tesirler yapmış buna benzer haberleri, Botero, Lichtenstein, Lubenau, Soranzo ve diğerlerinde bulmaktayız (bk. ilâve, nr. 24, 26, 29, ve 30).

Bu mütalâaları anlamak için, huduttaki hususî vaziyetleri tasvir etmek lâzımdır: Dalmaçya'daki martoloslar ve Venedik hudut kıt'aları arasındaki

¹ Armatollar yunan isyânından sonra da mevcut olmakta devam ettiler; krş. msl. Ami Boué, *Die Europäische Türkei* (Wien, 1889), II, 116 v d.

² F.v. Kraelitz, *Der osmanische Historiker Ibrâhîm Peçevi* (Islam, 1928, VIII, 252—260, s. 267).

³ Hammer'den naklen, *ayn esr.*, III, 358.

mücadelelerden daha başlangıçta bahsetmiştik. Fakat martoloslardan bahseden Venedik vesikalarından daha evvel biz, kendilerinden martoloslardan daha sık bahsedilen, morlaklerm hücumlarına âit haberler bulmaktayız.¹ Morlak ismi altında — İstuanfi ve Soranzo gibi müelliflerden zikrettiğimiz nakillerdeki karışıklık bu hissi küvvetlendiriyor — türkler tarafında harbeden hıristiyanlardan, aynı zamanda ekseriyetle yerli sekene arasından alınmakta olan martolosların anlaşılması lâzım geldiği görülüyor.² Bu hudut havâlisinde, sulh zamanlarında bile, sükûnet avdet etmezdi. Bilhassa hudut askerleri arasındaki düellolar ve kan kardeşlikleri, bu vaziyet için çok karakteristiktir. Bu çarpışmalara muâsir Venedik menbâlarında *cimento* ve sırp-hırvatçada *megdan*, aynı zamanda *mejdan*, *megdan* (krş. türkçe *meydan* „ yer ve döğüş yeri“) ve *mejdan dijeliti*: düello etmek (krş. *meydan okumak*) denilmektedir.

Jov. N. Tomic 'in neşrettiği Venedik raporlarındaki³ şu vesikalar, Osmanlı-Venedik hududundaki vaziyeti tasvir etmektedir: Venedik hükümeti ve onun Dalmaçya'daki mümessili ciddî ihtilâtlar doğuracağı endişesile beyhûde yere, düelloyu menetmeğe çalışıyorlardı. Bütün gayretlerinde, türkler tarafındaki hudut muhafızlarında olduğu kadar, düelloyu bu yüzden sulhun bozulmuş olmayacağı bir namus meselesi telakki eden, kendi tâbîlerinin mümanaati ile de karşılaşmakta idiler. Bunun için bir misâl do j'un 27 eylül 1541 tarihli, Solin'de düello yapılmasını yasak eden ve Split şehri havâlisinde bu çeşit çarpışmaların cezaî tâkibâtı mucip olacak şekilde menedildiğini ilân eden tebliğidir,⁴ Capitano Lodovico Baffo'nun Venedik do jlarına

¹ Krş. Sathas, *agn. esr.*, VII, 40, nr. LXXXVII, 30 nisan 1485 tarihinden : „Captum fuit hoc consilium alias in 1476 quod per securitatem hominum et animalium territorium nostrorum Sibinici et Tragurii ob incursionem Murlacorum mitterentur Stratiote 200...“.

² Garp, bilhassa italyan menbâlarında *morlak* (bk. ilâve, nr. 26), *morlaeher* (bk. ilâve, nr. 29), *murlacchi* (bk. ilâve nr. 30), *murlaci* (bk. not 3) olarak yazılan *morlak* kelimesi, sırp-hırvatçada *more* (deniz) + *'ak* lâhikaşı, o hâlde *morjyak* 'tan gelmektedir; krş. *bošnjak*, yâni bosnalr, *imenjak* (adaş). Bu isim tahtında, sırp-hırvatçada Vlasi, mf. Vlah, demilen dalmaçyanın hıristiyan köylüleri aslında anlaşılmiş olmalıdır; bk. Vuk Stefanoviç Karaçic, *Lexicon Serbico-Germanico-Latinum* (Beograd, 1935) s. 70 *Vlah* kelimesi altında. Biribirini tutmayan venedik ve diğeri bir kaç menbaa istinaden, bunun altında bilâhare birinci derecede, türk dalmaçyasında sâkin hıristiyan halkı, dar mânada olarak, katoliklerin aksine, ortodokslar anlaşılmiştir; krş. Silvio Dragomir, *Vlahii și Morlacii* (Klausenburg, 1924), Weigand, *Balkanarchiv* III. (Leipzig, 1927), s. 306 v.d. tenkidinden naklen.

³ Jov. N. Tomic, *Podaci o megdanu Srba a XVI i XVI veku* (Srpska Kraljevska Akademija Spomenik, LXXV, Beograd, 1933, Drugi Razred, 57, s. 23-38, ve Sırbistan'daki Megdan hakkında bibliyografya).

⁴ Tomic, *göst. yer.*, s. 27 nr. I.

gönderdiği 13. nisan 1603 tarihli bir vesika bu hususta teferruâta girmektedir: bir kaç gün evvel Şibenik sâkinlerinden Michiel Sircovich adında birinin bir morlak tarafından düelloya dâvet edildiğini ve bunun da dâvete icâbet etmek arzusunda olduğunu haber aldım; bunu menetmek istedim, fakat müşarünileyhi bulamadım. Her şeye rağmen düelloyu men eden tebliği her kesin önünde ilân ettirdim. Bu gün âyin esnasında evvelâ bir sonra diğer bir silâh sesi işittik; türklerin yaklaşmakta olduklarının alâmeti; derhal alarm çaldırdım ve türklerle müzâkerâta başladık. Onlara, sulh içinde böyle bir hareketin düşmanca bir hareket olarak talâkki edileceğini ve bundan dolayı da igmaz-ı ayn edilemeyeceğini söyledik. Türkler bu düellonun askerlerin ve asıl kavallerilerin iş olduğunu ve insanların değerini göstereceği için, benim bunu iyi talakki edebilmem lâzım geldiği cevabını verdiler. İleri geri uzun konuşmalardan sonra, her şeyi yoluna koyduk; mevzuu bahsolanlar barıştırıldı ve bir birleri ile kardeşlik yemini ettiler. Her kesin bu vesile ile memnun olduğu bir sırada, diğer bir morlak meydana çıktı ve bir kaç gün evvel kendisine ağır bir şekilde hakaret etmiş olan Aliletto namüle mâruf birisini aradı; Aliletto, isminin çağırıldığını duyar duymaz, meydana çıktı ve ve her ikisi, morlakm ölümü ile neticelenen bir mücadeleye giriştiler.—Baffo'nun bu mektubuna morlaklar ve Michiel Sircovich arasındaki çarpışmayı menetmeği istihdâf eden tebliğ ilâve edilmişti.¹ 14. Teşrin l. 1603 tarihli diğer bir raporda, âdet olduğu üzere, diğer kadınlarla birlikte, türk hâvalisinde odun toplayan Slossela şehrinden bir kadının türkler ve morlaklar tarafından kaçırıldığı bildirilmektedir. Kaçırılan kadının kardeşi Zorzo Biloevich, 5 yahut 6 arkadaşı ile birlikte, haydutları, kendilerine yetişmeğe muvaffak olamadan, tâkip etti. İntikâm almak için, „Capitano Hassan Tercicapa“'ya küfretti; bunun üzerine türk onu, eğer ayın 13'ünde çağırıldığı yere gelmezse, bir orospu olduğunu söyleyerek, düelloya dâvet etti.—L. Baffo bu işten çok geç haber almıştı; zira Slossela şehrinin hâkimi, vazifesi olmasına rağmen, haber vermemişti. Buna rağmen, şehrin hâkimine ve Biloevich'e bir tebliğ gönderip, bu „megdan“m önüne geçmek istedi. Bu tedbir tesirsiz kaldı; zira türk şehrin kapılarında görünmüş ve yün eğiren bir kadın taklidi yaparak, Biloevich ile alay etmişti; bunun üzerine dâvet edilen bir kayığa bindi ve türk mücadeleye çağırdı. Düelloda Biloevich bir kaç ağır yara aldı; fakat Hasan „Tercicapa“ ölmüştü; ona refâkat eden türkler cesedi aldılar ve sükûnetle uzaklaştılar.—Buna rağmen, mektubu yazan L. Baffo, hâdisenin nahos neticeler vereceğinden korkmakta ve Slossela şehri sekenesine küfürler

¹ Tomic, *göst. yer.*, s. 27 v. d., nr. 2.

etmektedir: „İtalyancada fena köy (skr. *zlo* = fena + *selo* = köy)¹ mânasına gelen bu köyün ismine sekenesi tamamiyle lâyıktırlar“.² Perasto şehri kumandanı Vincenzo Buiovich'i 28 temmûzda, düello için, تنها bir yer olan Jossiza'ya³ dâvet eden Novi kaptanı Osman Ağa meselesi daha geniş bir muhiti alâkadar etti; dâvet edilen müteâkip pazar günü 25 arkadaşının başında görünmeli idi; Osman Ağa da aynı şeyi yapacaktı. Aynı günde Novi kaptanının üç silâh arkadaşı Perasto'dan üç kişiyi ve 1 ağustosta hattâ Provveditore Benedetto Valier, Osman Ağa tarafından düelloya dâvet edildi. Burada tafsilâtına girişilemeyecek olan müteâkip vakâyi ve ihtilâtlardan sonra, Venedik hükümeti, maslâhat icâbı olarak, Vincenzo Buiovich'i tecziye lüzumunu hissetti. Fakat bu arada Osman Ağa ile Vincenzo Buiovich tekrar barıştılar ve Osman Ağa 17 ağustos 1682 tarihinde, Valier nezdinde, Perasto şehri kumandanı lehine olarak, şu sözlerle tavassutta bulundu: „V. S. Ill., size oğlum Mehmed Ağa'yı ve onunla beraber bizim kâtip Nikola'yı sizinle görüşmek ve tarafımdan evlâd olarak kabul edilen Vincenzo Buiovich'e benimle düello ettiği için, ona karşı hareket etmemenizi rica hususunda gönderiyorum“.⁴

XVI. asırda macar hudut havâlisi de bu çeşit mücadelelerin bir sahnesi olduğu halde,⁵ XVII. asırda manzara büsbütün değişmişti. Her iki ordugâhın kahramanları da artık birbirlerini düelloya dâvet etmiyorlardı; hudut havâlisi beyleri arasında bu çeşit ahbablıklara artık rastlamamaktayız; muhâsımlar kârlı soygunculuklar, daha tehlikesiz pusular aramaktadırlar. İki hükümdârın „himâyesi“ altında Macaristan — XVII. asrın devâmınca Avusturya imparatorluk iktidârı kuvvetlenmeğe başladıktan itibaren, — her iki muhâsım tarafın da tahriplerine mâruz kaldı. Osmanlı hudut kalelerinin şimâlî ve garbî hatlarında türk vergi tahsildarları soygunculuk ediyorlardı; aynı şeyi imparatorluk memurları Macaristan ovasında yapmakta idiler. Bir kalenin neferâtı muntazam ve kâfi derecede ücret almadıkları zaman, köylü ve kasabalıya baş vururlardı; tâbiî, hududun öte tarafı olursa, daha zararsızdı. Muhalif küt'alar düşman arâzisinde

¹ „Che in italiano vuol dire Cattiva Villa et li huomini di essa non fanno torto al suo eognome“.

² Tomic, *göst. yer.*, s. 28 v.dd., nr. III.

³ „Jossiza, luogo solito di duelli“.

⁴ Tomic, *göst. yer.*, s. 30 v.dd., B, nr, VI, VII, VIII „...mando davanti V.S Illma il mio figliulo Mehmed Aga in compagnia del nostro Cance'iere Nicolo Cuveglia per reverila a nome mio e pregare per il Capitano Vincenzo Buiovich da me appreso per figliulo di non travagliarlo per eausa d'essersi battuto meco“.

⁵ Krş. msl. Ali Paşanın Erzherzog Ernst'e, Ofen 2 haziran 1582 tarihli mektubu: Hans Jensen, *Ungarische Literaturdenkmäler aus der Türkenzeit* (Festsehrift für Georg Jakob), Leipzig, 1923, s. 100 v.d., nr. 209.

plânli baskınlar ve soygunculuklar tanzim ederlerdi. Lâkin rakipler de artık kurnazlaşmış olduklarından, bâzen durak yerlerinden 4—500 km. mesâfeye kadar varan geniş bir sâha üzerinde sevk edilmesi lâzım gelen baskınlar, muvaffakiyetle neticelendirilmeleri için, ustalık ve şimşek çabukluğu ile yapılmalı idi. Hududun bu ve öte tarafındaki memleketler fakirdiler ve bu şerâit tahtında mütemâdiyen fakirleşmekte idiler. Para ve kıymetli eşya kalelerde saklanmıştı; böylece hayvanât, trampa yahut fidyeyi necat ile serbest bırakılan esirlerle iktifâ ettiler. Her iki taraf da yekdiğerini hücumla, bilhassa insan kaçırma işine başlamış olmakla, itham ediyorlardı. Fakat mümessillerin beraberce müzakere ettikleri ve hudut sulhunun emniyeti için tedbirler kararlaştırdıkları sırada, bu çete harpleri ancak bir kaç zaman için zayıfladı.¹

Hudut hizmetlerine dâhil olan her kes bunu fakirlikten veya mâceraperestlikten, fakat her hâlde ganimet ümidi ile yapmakta idi.

Evliya'nın söylediği gibi „hudut muhafızları, kapudan askeri, martolosân, çeteciyan, peturaciyân, çeteye gidip baş ve dil getirmeğe memurdular“ (bk. ilâve, nr. 33 v.d.); buna yağmacılık da ilâve edilmelidir. Tenha palankalarda hizmet gören askerler fakir ve perişan olduklarına göre, yağmacı hudut muhafızları ile yalnız yağmacı, yâni eşkiya, arasındaki fark o kadar azalır. Askerlik ücreti geciktiği ve gayr-ı muntazam tediye edildiği takdirde, bâzıları mevkilerini terk ederek, haydutlara iltihak etmeği tercih ettiler. Macar martoloslarının sebatsızlıklarından bir kaç defa bahsedilmiştir. Avusturya imparatorluğunda da vaziyet başka türlü değildi.² Orada da aylık ulûfe ve yahut muayyen bir ücret mukabilinde, bâzan kısa bir zaman için, kendilerini ücretli asker olarak magnetlerin ve asilzâdelerin hizmetine arzeden ve sevimli olmayan disiplinlen bıkıkları zaman, „şöyle bir kolaçan etmek“ yahut „türkleri yakalamak“ ve haydut - macera hayatına atılmak için, idarelerine tevdi edilen mevkileri terkeden, haiduklar „freien Burschen“ („başıboş delikanlılar“) kıt'aları vardı.³ Hududun bu tarafı olsun, diğer tarafı olsun her

¹ Krş. Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, 1606—1645 (Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy), Budapest, 1931, s. XXI v.dd.

² Krş. msl. M. Kerkész, *Kulturgeschichtliche Spuren in der Ungarischen Sprache (Ungarische Jahrbücher, IV, 1924, s. 48—66, bk. s. 58 v.d.)*.

³ Salamon, *göst. yer.*, s. 296 v.dd.; 1563 tarihli Corpus Juris Hung. 'da muhakkak surette hudut hizmeti ile tavzif edilen (Salamon, *göst. yer.*, s. 297) macar haydutları, osmanlılar tarafından yurtlarından sürülmüş, şimale yürümüş ve türkların macar memâlikine girişleri neticesi gittikçe bir macar karakteri kazanmış bulunan cenubî islav-vallah hayduk kıt'aları olmalıdırlar. Onların Debreczin ve Theiss arasındaki asker şehirleri sahasında, yâni hayduk şehirlerinde (Haydusâg) yerleşmeleri, XVII. asrın başlarında Erdel

şey halkın başma patlamakta idi ve onlar için haydutlar, martoloslar ve morlaklar ve uskokiak, isimleri ne olursa olsun, muhtelif adlar altında aynı eşkiya makulesi idiler.

VII. MARTOLOS MESELESİ HAKKINDA TÜRK VE GARP MENBÂLARI

Bu kronolojik tanzim edilmiş menbâlar listesine, tercümelerinden istifade ettiğim menbâlar da dâhil olmaktadır. Martoloslara âit makaleler hakkında kısaca şunları söyleyim: Ettore Rossi, *İslâm ansiklopedisi*, III, 363 v.d. ve ilâve, s. 157 (*martolos* kelimesi için krş. bir de H. J. Kissling, *ZDMG*, Neue Folge, cd. 17, 1936 s. 570 v.d. ve Rossi'nin cevabı, *göst. yer.*, cd. 93, 1939, s. 305 *A proposito del vocabolo martolos*) birinci derecede garp, bilhassa italyan raporlarından istifade ediyor; buna mukabil G. Jakob'un, tasviri bilhassa Macaristan'ı alâkadar eden vesikaları kullanmaktadır ve Grzegorzewski, kendi ve İhçiyev tarafından neşredilmiş bulgar Makedonya'sı havâlisine âit menbâlardan istifade ediyor. Barbar'ın tasviri, Grzegorzewski ve maalesef neşirlerini hiç göremediğim İhçiyef'in, emsaline nâdir tesadüf edilir ihmâlcî ve sathî bir kompilyasyonudur. Aynı suretle Hürmuzaki'deki vesikalar, bana ancak Yorga, vasıtası ile mâlumdur.

Ancak bu çalışmamın hitamından sonradır ki, (mart 1941) Magyaro'rszâgi török kincstari defterek, kiadja a.m.tud. akademia történelmi bizetsâga fordította haszlo'falvi Dr. Velics Antol; bevezetéses elâttâ es sajtó alá rendeszte Kammerer Erno, (2 ed., Budepest, 1886—90) isimli eserden istifade etmek mümkün oldu. Burada neşredilen ve martolosların Macaristan için ehemmiyet derecesini ortaya koyan defterlere istinâden, macar kalelerinde ikamet eden martolosların hakikî sayıları ve ücretleri gösterilmektedir.

Bilâhare istifade etmek imkânını bulduğum, içinde martoloslardan bahsedilen diğer vesika ve kayıtlardan birisi, Kupelwieser'in şu zikridir (*Kämpfe Österreichs mit den Osmanen vom Jahre 1526 bis 1537*, Wien

prensleri Boeskey, Gabriel Báthori ve Gabriel Bethlen tarafından yapıldı (krş. Nagy Sándor, *Hayduhadz története*, 1928; *Ungarische Jahrbücher*, Berlin ve Leipzig 1928, VIII, s. 231 v.d.); Fekete, *göst. yer.*, s. LII. v.dd., hayduk şehirlerini osmanlılar zamanında yegâne iskân hareketi olarak kaydediyor; hayduklar, Palatin'in kendilerini imparator hesabına kazanmasına kadar, Bâbîâli hizmetinde kaldılar. Fakat Bâbîâli Viyana muhasarasında (1615) haydukları askerlikten teerit etmek ve macar kıt'alarının yerine alman kıtaları koymak istiyordu; Angyal. David, 1615—iki beesi török békének titkos pontjai: Emlékköny. DR. Grf. Klebelsberg Kuno, Budepest 1925; *Ungarische Jahrbücher*, cd. VI, s. 186'dan naklen.

1899, s. 6, not): „(Martolos:) Türk hudutlarından bizim tarafa kaçan ve bilâhare Avusturya harp hizmetlerine giren hıristiyan gönüllüler“.

Ayrıca 11 muharrem 1210 (28 temmuz 1795) tarihli bir beratda Trebinje'nin mürettebatından 46 kişiyi ihtiva eden üç cemaat martolos olarak zikredilmiştir.¹

Bu ve 1248 (1832) senesine âit bulgarca tercümesi bulunan bir vesika (*Dokumenti za Bilarskata Istoriya*, cd. III, Sofija 1940, s. 161, nr. 291) martolos teşkilâtının 1721'den sonra da devam ettiğini gösteriyor.

Martolos kelimesinin inkişâfı için muhtelif lügatlere bakmak isterdim (msl. Yunan etimolojisi lügatine); fakat bildiğime göre, bunlar maalesef İstanbul kütüphanelerinde bulunmamaktadırlar. Aynı sebepten dolayı benim için bütün nakilleri kontrol etmek mümkün olmadı. Nakiller hususunda bir veya bir kaç küçük hataya düştü isem bağışlanmaklığımı rica ederim. Prof. Ömer Lütfi Barkan'dan alınan menbâlar * işareti ile gösterilmiştir.

İLÂVELER

1. Aşık Paşa-zâde, *Tarih* (nşr. Friedrich Giese, Leipzig, 1926).
 - a. s. 9. کافرل دخی پوسی قودل اره طون درلردی عثمان غازنک بر مرتلوزی واردی 9 s. کلدی خبر بلدزدیکم بیل دکندوکی یرده پوسی قودلر دیدی.
 - b. s. 46. برکون سلیمان پاشه طویدی غازیلری متنبه اتدی و بر قچ یرار مرتلوزلر 46 s. واردی بو کافری جستلدر.
 - c. s. 117. اول زمانده قوله شاهین روم النک بکر بکسیدی خوندکاره ایدر دولتو 117 s. سلطام در اول یتقو دین مرتلوز مزید قولوکه خلی اش ادبدورر ددی بیوررسک بن قولک و اراین مزید بکک انتقامن الین...
 - d. s. 124. هله بو کلن کافرلر کم کلور انلرک بکلرین کلردر جاسوسله صورک بلک 124 s. ددی مرتلوز طوغان کندرلر واردی کردی و خبرلرین صورب بلدی کروکلدی صوردلر مرتلوز طوغاندن ایتدی...
2. Muhyi ed-dîn (*Musulmanischer Histori Türckischer Nation*, Hans Lewenclaw, Frankfurt, 1561; krş. Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, s. 62 v.dd., nr. 57).
 - a. s. 70: „Dagegen hett der Osman sich eben desselben Lists auch betroffen/unnd ein Kundtschaffter aus seinen Leuten heimlich abgefertigt; Türcken und Ungarn nennens Martelosen“.

¹ V. Skaric: Trebinje u 18. vijeku, glasaik zemaļskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XLV., 1933, 29-69, s. 45.

b. s. 338: „Zu dem Ende ist ein Martalos oder Kundschaffter/Dogan genannt/ abgefertigt worden/der hat sich in des Feindes Läger verfüget/ alles besichtigt/hernach widerkommeh unnd von dess Feindes gelegenheit solche Relation getan“.

3. Donado da Lezze, *Historia Turchesca* (nşr. Dr. I. Ursu; Bucareşti, 1910), s. 151:

„Ancora vi sonno christiani simili a' questi Aganzi [= Akıncı], et per esser christiani sono chiamati Martelossi, etiam di questi si trovò adunanza alla guerra del Caraman et di Usuncasan [= Uzun Hasan] di 5 in 6 m., et hanno servito senza soldo come venturieri, et sono gran lodri et crudeli“.

4. Dr. Ciro Truhelka, *Sırp-hırvat dilinde yazılmış İskender Paşa'nın 1486 senesine âit bir vesikası* (Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, 1896, IV, 393 v.d.):

„Bosna beylerbeyi İskender Paşa, bu yazısını görecek her kişiye bildirir ki, padişahın memâliki dâhilinde ve haricinde seyahat edecek custos Fra Angelos'a ettiği müsaade dolayısı ile, hiç bir kimsenin ne bir türk, ne bir gâvur ve ne de bir martolosun ne de sâir bir kişinin ilişmemesini emreder“ (1486 senesi ağustos ayının 20. gününde, sırpça olarak, yazılmış fermanın muhteviyâtı).

5. Sultan Bayezid II, 'in 895 cemaziyelâhırının 20. günlerine (2—10 mayıs 1490) rastlayan bir fermanında, iki ragusalı çocuğun kaçırılması, Türkiye 'de satılması, fâilerinin tecziyesi hakkında, Hersek sancak beyine hüküm (bk. F. Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts*, SBAK, Wien, Phil. Kl., c. 197, 3. Abhandlung, Wien, 1921, s. 87 v.d., nr. 18): اول ایشی ایدنلر مارتلوزدن و عمله لردن و غیرندن هر کم اسه بولوب حقندن کلاسز

6. C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Age*, 9 cilt (Paris, 1880—1890).

a. cd. VII, s. 73, nr. CXXI: 1503, 16 Septembris.

„Sapientes Terrefirme. Ha più volte el magnifico conte Xarcho fatta oblatione alla Signoria nostra de uno suo castello posto sopra el fiume de Cetina contiguo al confin nostro, el qual quanto el sia ad proposito che Martalosi non vegino a dannificar el contado nostro de Spalato per vera experentia se cognosce, et per chè per benefitio del stato nostro et securtà de quel contado, non è de spregiar tal oblatione“.

b. cd. VII, s. 83, nr. CLVIII: 1506, 23 Februarii.

„Sapientes Consilii, Terrefirme, Ordinum. Questo consiglio ha inteso le quotidiane incursion che se fanno nel nostro territorio de Sibinico da Turchi et Martolosi, in modo che quelli subditi nostri nnn se possendo defender per non haver a sufficientia Stradioti, romagnano disfatti.“

c. cd. VII, s. 122, nr. CCXXI: 1519, 8 Aprilis.

„Unde essendo peculiar instituto del stato nostro premiar quelli che valorasamento si esponeno ad ogni pericoli per beneficio delle cose nostre, siccome etiam li preteriti giorni li capi predicti [Zorzi Renesi et Pietro Chielmi, capi de' Stratioti, l'uno di Spalato, l'altro di Sibinico] hanno fatte in Dalmatia contro Turchi et Martelosi secondo che per lettere di quelli recctori nostri si ha inteso“.

7. I Diarii di Marino Sanuto, (Venezia, 1893).

a. cd. 36 s. 270 v.d.: „Sumario di una lettera di Zara scritta per Antonio Mataphari, data a di 26 April 1524, drizata a suo fradello Alvixe Mataphari orator di la comunita di Zara a la Signoria nostra.

„Et Piero Vadelich nostro fameo fece scontro di lanza con Sbolavich lo quale era locotenento da Damian Clochosich, uno valentissimo homo et gran martellosso, e da valente homo l'aquistò etquistato che l'havè li tageo la testa“.

b. cd. 37 (Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III, 52, not c'den naklen)

„Turchi e Martolosi di Scardano e quelli lochi circumvicini da circha 400 sono andati assaltar Scusa, lucho del Conte Zuane Carlovich, et l'hannò tolto, e sacheziato e menato via anime 308 e preso molti nobili fra i quali due Perosichi“.

8. Sathas, göst. yer.

a. cd. VII, s. 131, nr. CCXXXIX: 1524, 23 Maii.

„Consiliarii, capita XL, sapientes Consilii et Terrefirme. Fu cresciuto per questo consiglio li zorni preteriti ducato uno de piui per paga a Dimitri Perlestino banderaro del strenuo Piero Chelmi capo de Strathioti per la valorosità sua dimostrata contro Martellosi tagliati a pezzi nel loco de Caocesta“.

b. cd. VII, s. 131 v.d., nr. CCXL: 1524, 24 Maii.

„Consiliarii, capita XL, sapientes Consilii, Terrefirme et Ordinum. Havendosi inteso per lettere del conte et capitaneo nostro de Sebenico

la valorosità et optimi portamenti del strenuo Piero Chelmi capo de Stratioti, fiol del spettabil cavalier D. Conde Chelmi meretissimo del stato nostro, contra bon numero de' Martelossi, quali fatta grande preda de animali et homini nel loco nostro de Caocesta se n'andavano, ma incontrati dal sopraditti Piero Chelmi et sua compagnia furono alle mano, dove che bon numero de essi Martelossi furono ammazzati et il resto fugati dalli ditti nostri Strothiotti“.

c. cd. VII, s. 139., nr. CCLII: 1526, 24 Julii.

„Capita XL, sapientes Consilii, Ordinum, Terrefirme, Consilarii. Quali siano stati li valorosi portamenti et fedelissime operation fatte per il qu. fedelissimo della Signoria nostra Geta Renesi cavalier capo dei Stratioti, et per il strenuo et fedelissimo Zorzi Renesi, suo figliuolo, etiam lui capo nostro de stratioti, et in Levante et in Italia, dove si sono ritrovati, a cadaune dove essere noto, imperocchè in qualunque tempo et occorrentie mai sono mancati da operarsi strenua, fidelissima et valorosamente, et massime ritrovandosi detto Zorzi alia custodia de Spalato gagliardemente reprimendo Martelossi et altri che invadevano quel territorio nostro, con grande honor della Signoria nostra, contento et satisfattion de quelli sudditi, ammazzando prendendo et scacciando quelli, cum recuperation de bottini assai si de anime, come de animali che haveano fatto“.

d. cd. VII, s. 140., nr. CCLV: 1529, 2 Octobris.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii et Terrefirme. Serve già più anni la Signoria nostra per capo de' Stratioti alia custodia de Trau il strenuo Ector Renesi, nel qual contado ha fatto piu fiata de notabile et valorose operationi contro Martelossi in difensione de quelli subditi nostri“.

e. cd. VIII, d. 406 v.d.: 1545, 24 Septembris.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii, Terrefirme, Ordinum. concessogli per il nob. nostro Domenego Diedo essendo provediter generale in Dalmatia et porincipalmente d'haver preso valorosamente un Marco Levichiechich Marteloso, homo di seguito, che faceva molti danni in quella provincia a nostri sudditi, come consta per sue patente di 24. Aprile 1554“.

f. cd. VIII, s. 436: 1547, 15 Martii.

„Sapientes Consilii, Terrefirme et Ordinum. Li boni portamenti fatti in ogni tempo per il strenuo Theodoro Ciada..... di le fattioni per lui ultimamente fatte si contra Martelossi come contra Uscochi..... dievo mover la Signoria nostra a d' usarli dalla munificentia sue“.

9. Zaralı Vespasian Kral Ferdinand I. a, Gabella, 25. X. 1533 tarihli mektubu: „Sacratissimo et Potentissimo Re Signor mio Clementissimo... Et per satisfar ala fidelta mia notifiço humilmente ala Sacra Maesta Vostra che io ho de certo in Dalmatia a Zara et altri lochi inteso che Pietro Chrusich Capitanio de Ghliſsa a rota la Pace con turchi et manda li soi homemi a robarli et depredarli nel paese loro et a preso vno Voiuodo de turchi ouero Capitanio de Martolossi nominato Nicola Bedeeüich, il quale continuamente questi preteriti Anni innante la pace ha crudelissimamente depredato et desertato li confini dela Sacra Maesta Vostra in Chrouatia et intorno Segnia et Fiume: horo e capitato nele mano del ditto Pietro Chrusich en lo tiene captiuo a Chliſsa.“ Aton von Gévay, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert, Gesandtschaft König Ferdinand I. an Sultan Suleiman I. 1534* (Wien, 1839), s. 79 v.d., nr. IV.

***10.** *Kanunnâme-i reaya-ı Budin ve livâ-i Estergon ve livâ-i Novi-grad* (Kanunî Süleyman devri); krş. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı imparatorluğunda XV. ve XVI. asırlarda Türkiye'de ziraî ekonominin hukukî ve mâlî esasları* (basılmaktadır):

„Ve müslümanlardan resm-i 'arûsiye biveden otuz bâkireden altmış akçe ve martolos taifesinin bîvesinden on beş ve bâkiresinden 30 alına“.

***11.** *Kanun-i hukuk ve rûsûm-i livâ-i Serem* (Kanunî Süleyman devri); krş. Ömer Lütfi Barkan, *göst. yer.*, s. 311:

„Ve livâ-i mezburda elli nefer kara martolos olub mezkûrlar malî mîri cem'inde edâ-ı hidmet idüb ve livâ-i merkume müte'allık Furuşka ve kaza-ı Nemçe dağlarında ve gayrı mahallerde zuhur iden haramî ve sayır ehl-i fesad ele getürmeğe meciddü sâ'i oldukları hizmetlerinin mukabelesinde ellerinde olan bastinelerile mu'âf ve müsellemler olmuşlardır diyü defter-i atikde mukayyed olmağın mezbûrların ahvâli pâye-i serîr-i elâya arzolandukda on neferi müedda kalub sefer-i zaferrehber vâki oldukça gemiye girüb gemi hizmetin itmek üzere mukarrer kılınmak fermân buyrulmağın mezkûrın elli nefer emr-i âli kadar muktezasmca defter-i cedid-i hakkanîde ber karar-ı sabık mu'âfiyet üzere martolos kaydolandular“.

12. *Sancağ Vidin Bana nevâhisinde martolosların tâyini* (Kanunî Süleyman devri):

„Mukaddem senelerde, bilhassa ilk baharda düşman memleketlerinden gelme eşkiyalar, çapulcular Tuna'yı geçtikleri ve tabaayı gâret

ve yağma ile rahatsız ettikleri için, Bana havâlisinde 26 yeniçeri oğlanı martolos namı ile hudut bekçiliğine tâyin edilip, bütün tekâlif, avâriz, kürekçilik ve nûsuldan mu'af tutularak, ferman-ı humâyunla kendilerine bu avâtıfı verildiği tasdik edilmişti. Bu hudut bekçileri, dönüme göre, 4 akçe dönüm resmi ile yazıldılar.

13. Çerna Reka nevâhisinde martolosların tâyini:

„Küffâr, alelumüm ilk baharda Tuna'yı geçerler ve beri sahilde Tuçania dağına tahassun ederek, köyleri yağma eder ve esirleri götürürler; bu yüzden, kısmen dağı, kısmen devletin vergi memurlarını himâye etmek üzere, martolos nâmı altında, emr-i humâyun ile bütün tekâlif ve avârizdan muaf olarak 31 kişi hudut bekçisi tâyin edilirdi“ (nr. 12 ve 13 için bk. J. v. Hammer, *Des Osman ischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, (Wien, 1815), cd. 2, s. 318 v.dd; bu hususta taallük eden bir kanunun muhteviyatını veriyor).

14. Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* (1553 — 1555 nşr. Fr. Babinger, *Studien zur Fuggengeschichte*, 7. cüz, München 1923).

s. 6: „Alda (Yagodina mmtakasmda) vber ein berg vnd waldt zogen, alda wjr am ersten die hutter gehort, die ein drimmel in der hoche schlogen, wan sy lewfte sehen durchzihen. Ist ein warnung, das man sich vor den martoloczen soll fursehen“.

s. 252, İstanbul yolu üzerinde Vrata'da esirlere ve bunlar arasında Mohaçlı bir çocuga rastliyor-: „welche gegentten doch lang der turk ein geczogen vnd die martaloczen nicks dister weniger das volk aus dem lande verstelen“.

s. 266: v.d. „Haben erstlich so verwachsene haiden gehapt und so hoch gras, das man etlich hundert man dorinnen nicht spuren khundt, auch streuche, das wjr mit sorgen der haydoken und martaloczen durchzihen müssen.... Von Laschko (Laskö) an hot sich der turken forcht angefangen von allen seyttten das die heydokhen und und ander martaloczen ader haramia hin und wider straiffen, was sy ankhomen erchlagen ader wegfuren. (Ungarn) ist aber sider khonig Ludwigs todt also veroedt und verwachsen, das sich die räuber, martaloczen und hejdokhen im gräs, streuchen, gerorich verbergen mugen, dorumb man neben der strossen zw baiden seyttten die streuche abgehawen hot.... Dornach Czele darneben fwr gefaren noch ein grosse mejll weiter, vnd vnsichere strossen von wegen der martaloczen und heidoken vnder ein schlos und dorff Czekczy (Szécsi) genant. Im. dorffe seind vngern, im schlosse turken und martaloczen; vnd halten sich im dorffe auch

lautter martaloczen auff. Auch haben die vngerischen pawern alle vom khaiser martalocsen besoldung, rauben und stelen das volkh selbs aus dem lande und verkauffens; das ist ir narung. Das schlos ligt auff einem lamigen berge, ist ein schlechtz stainen haus, daran ein zaun mit lam klaibt, dorinnen hutten und ros stelle, alda sich ir mer raisige vnd martaloczen auffhaltten in der besaczung..... Vnd ist Czekczschi von raisigen und martaloczen beseczt von wegen der haydokhen, ein raubhaus, do niemantz frembdtz durch mag khommen; die pawrn fahen alles auff.

15. Bk. M. Cevdet, ذیل علی فصل «الأخية الفتيان التركيه» في رحلة ابن بطوطه (İstanbul, 1932), s. 435, nr. 2; tarih: 1567.

16. Budin beylerbeyi Mustafa Paşa'nın Szegedin ve Szolnok'un müceddeden tahriri üzerine, yazdığı (1566—1570) seneleri: „Maaşa istihkakı olup ta almamış lar ile ref'edilen martolosluklara âit 386.000 akçe, bakaya olarak, (Budun) hazinesinde bulunmaktadır.“ (Bu hususta bk. G. Jacob, *Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden*, nşr. Kiel Şarkiyat semineri, cüz I: 15 *Schreiben Mustafas, des grossen Paschas von Ofen*, Kiel, 1919, s. 6 v.dd., nr. 3).

17. Sultan Selim II'in Rumeli beylerbeyi ve Dupniça kazası kadısına fermanı için bk. D. İhçijev, *Turski' dokumenti na Rilskija Monastir*, Sofia, 1910, s. 18, nr. 11. Bulgarca tercemesinin hulâsası:

„Rila manastırı (kaza Dupniça) sâkinlerinden gelen bir istidâda, Mustafa Paşa'nın tesis ettiği vakıfta, defter-i hümâyunda gösterdiği üzere, ağır vergiler vermeğe mecbur tutulmadıkları söylenmektedir; buna rağmen mahalli makamât tarafından onlara şemhâne ve martolos akçeleri yüklenmiştir. Mesele böyle olduğu takdirde muhalif-i kanun hareketin ref'i emredilir.“

18. Rumeli beylerbeyisine 29 zilkade 978 tarihli bir ferman için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kıbrıs fethi ile Lepant (İnebahtı) muharebesi sırasında türk devleti ile Venedik ve müttefiklerinin faaliyetine dâir, bâzı hazine-i evrak kayıtları (Türkiyat mec. III, 1926—1933, İstanbul, 1935 s. 257—292, nr. 42. s. 287 v.d.)*.

* 19. Bu iki vesika Başvekâlet arşivinde bulunan 980 tarihli hüküm defterinden Prof. Ömer Lûtfi Barkan tarafından, hülâsatan istinsah edilmiş bir kopyadan aynen alınmıştır:

a. آلاجه حصار ستجاغی بکنه حکم که ... دیمکه معروف صب وستکستان بر محوف طاغک
قرینده واقع اولوب مال پادشاهی ضررنه ظهور ایدن حرامیلرک یولری اولغین معدنه مارتولوس تعیین

بیورلیق امیدنه سابقا عرض اولندقدنه دربند قریه که ذمی که جماعاً التمش اوج نفر اولور لاسجه و قوچاینه مارتلوسلری اسلوبی اوزره خراجدن و اسپنچدن و عادت اغنام و عشر غلات و رسوم سایرهدن و تکالیف عرفیه دن معافی اولنوب سنال بسال معدن امیننه خانه دن خانه یه الیشر آچیه و یرمک اوزره ... نام کمنه مارتلوسلره رئیس تمین اولنوق رجا سنه عرض اولندی دیو بلدرمشلر عرض اولندقدنه التمش اوج نفر وجه مشروح اوزره هر سنه امینه میری ایچون التمش آچیه و یرمک اوزره مارتلوس و مزبور ... رئیس تمین اولنوق امر شریفم اولمشدر

مفتش بلغراد قاضیسی مولانا مصلح الدین و ناظر مؤمنه حکم یازله که بوندن اول بلغراد **b.** قاضیسی اولوب مقاطعات مفتشی و ولایت محزری اولان مولانا بالی حالیا درگاه معلومه کندو مهریله بر دفتر کوندرب مذکور دفترک تحتنده اولان مفهوم امر شریف موجبنجه مملکتی ضبط و جراست ایلدوب و یاز کونلرنده باج معدنی حراستیچون برمکورلره بدل تحریری فرمان اولنان مارتلوسلر استاری افلاق آینی اوزره خانه دن خانیه جزیه و اعشار و عادت اغنامه بدل یوز آلیشر آچیه و پرورلر و آخره رعیت قید اولتمیوب کندولر ایله بیله ساکن اولان اوغللری و قرنداشلری ایله معافلدر رسوملرین باج معدنه امین اولان آلور معدن مزبوره مصارفه صرف ایدر و معدنه صرف اولنمین آچیلری وجه مشروح اوزره خزانه عامریه تسلیم اولنور و یوز باشیلری خدمتلری مقابله سنده جله تکالیفدن و اعشاردن و رسومدن معافلدر ...

۸ ذی القعدة ۹۸۰ (12. III. 1573)

26. Belgrad kadısına ve Baç madeni eminine 23 sefer 982 (14. VI. 1572) tarihli fermân için bk. Ahmet Refik, *Anadoluda türk aşiretleri (966—1200)* (İstanbul, 1930), s. 22, nr. 41.

21. Georg Jakob, *Türkisches Hilfsbuch*, (Berlin, 1916) I. Teil, 3. tab, s. 93 v.d., nr. XXVII.

بیورلدی فی ۷ را سنه ۹۸۷ (4. V. 1579)

یوز یره قیوب مروتلو و سعادتلو سلطنام حضرتلرینک خاکبای شریفلرینه عرض بندۀ بی وجود اولدرکه استولنی بلغراد مرتلسلرندن ایکنجی اغایه تابع اوچنچی اودهده یومی درت آچیه ایله مارتلوس اولان یعقوب بغدادک براتی عنایت اولندقدنه باباسی اسمی یعقوب یازلیبوب سهواً یقیب دیو قید اولنمین براتی اسمنه موافق اولیوب مشوش اولقین یوقلتمیوب علوفه سی داخی و یرلمکن لاکن خدمت لازمه سن ادا ایدوب علوفه سی عنایت اولنماق و براتی تصحیح اولنماق رجا سنه عرض اولندی باقی فرمان سلطنام حضرتلرینکدر

بندہ لری

قورد

22. G. Jakob, *Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden* (nşr. Şarkiyat semineri, cüz 7, Kiel, 1922, s. 17 v.d., nr. 128 hulasası):

„Thomas Wuk, Fülele'e bağlı Divény kalesinde martolos olup ta mukaddemâ esir olduğu ve onun yerine gelen Michal Dragik ise, vazifesinde bulunduğu sıra henüz beratı gelmediği ve mevkiinden nükul ettiği cihetle şimdi 8 rebiülâhir 987'de, müsted'i Sefere İbrahim, ağasının kendisini işe yarar bulması dolayısı ile, bu vazifenin kendisine verilmesini dilemektedir.

Halen Fülele mirlivası Mahmud“

23. Hans Lewenklaw, *Neuwe Chronika Türkischer Nation* (Frankfurt, 1595), s. 110:

„Cosaken, also werden genannt auff den Frontieren und Grenitzen des Königrichs Poln / gegen der Moldaw / Walachey / und Tatarey / welche man sonst in Ungern / Crabatan / und Dalmatien / die Martelosen / Usskocken / und Morlacken heisst“. Krş. bir de s. 227.

24. *Heinrich von Liechtenstein'in Istanbul'a seyahatı* (Leuenclaw, göst. yer., s. 528):

„9. X. 1584 Die siebenzehend Tagreyss war ghen Hamandli. Man hielt diese Tagreyss für die unsicherist / wegen der Martalosen / oder Strassenräuber. Ist aber uns nichts ungleichs zugestanden“.

25. Murad III. 'm Ofen (Yusuf), Bosna (Ferhad), Temeşvar (Haydar) beğlerbeğlerine züama ve martolosları zaptetmeleri hakkında 992 (1584) senesinden üç fermanı. Hammer, *GOR göst. yer.*, IX, 394, nr. 745—747.

* **25.a** *Kanun-ı eyalet-i Uyvar* (Mehmed III devri):

„Ve Uyvar hududunda müslümanların ve varoşunda tavattun eden martolos (سرتلوس) ve keferenin tasarruflarında olan tarlalarında hasil eyledikleri terekesinden onda bir oşrun alub (اولوب) mirmiran toprak hakkı namı ile ziyade bir nesne taleb olunmaya“ (bk. Ömer Lütfi Barkan, *göst. yer.*, 314).

26. *Beschreibung der Reisen des Georg Lubenau*, (nşr. W. Sahn, Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg in Preussen), 1. cd, Königsberg, 1912, 2. cd. 1930, s. 184, fasıl 25:

„Und seindt diese Piroten, Cursaren und Scoken, auch Uscoken, in Polen Cosaken, in Ungern Martelosen oder Morlaken genannt.“(1588)

27. Georg Jakob, *Türkisches Hilfsbuch*, I. kısım, 3. tab, Berlin 1916, s. 88 v.d., nr. XXIV.

سنکه کوپری امینی موشی یہودی سن تذکرہ وازیحق معلوم اولاکہ ہشتہ مارتلوسلرندن اولکی
آغادہ ایکنجی یوزلکدہ دردنجی اولان بر اودہ اولان کوت مومچین نام سرتلوس یومی بش آچیہ
متصرف اولوب سنہ ۹۹۹ مجزی غرہسندن کیروسنہ مزبورہ جاذی الاخری غایتہ کانیجہ آلتی آلیق
علوفہسی کہ اون سکز یحقی غروش ایدر مقاطعہ محصولندن ووروب اشبو تذکرہ حفظ ایلہسن و
خین محاسبتدہ کتوروب دینکی محوی ادورہسن شیلہ بلدسن بحر برأ فی اواخر شہر محرم الحرام
سنہ الف. (8. - 17. XI. 1591) بمقام بدون المروسہ

28. Naima, *Tarih*, cd. I, (İstanbul, 1280, tarih: 1000 h. = 1592/93 m.), s. 90:

شعبان آخردہ بر مقدار کافر عسکری واج اوزرنہ دوشوب نیجہ کسنہ بی شہید ایلدیلر قرق
الی یرار آتلو ومارتلوز عورتلرین و اوغلانلرین سوار ایدوب سوروب کورتدیلر.

29. *Allgemeine Weltbeschreibung Joannis Boteri*, almanca tercümesi, München, 1612, 77:

„Die Chimariotter leben meistens vom rauben und stelen..... Aus ihnen sind herkommen die Aidoner, Uskoken, Martec loser und Morlacher welche sich nur mit deme ernehren, was sie in den Albanischen, Slavonischen und Bossnischen Bergen räuben und stehlen“.

30. Laz. Soranzo, *Von Zustand, Macht und Gewalt, auch ändern verborgenen heimlichen Sachen des Ottomanischen Türckischen Reiches*, italyancadan Magdeburgk 1601, Miiij:

„Unter den Uscocken sind viele Murlocchi / dass sind die so aus der Venediger oder anderer Welschen Herrn gebiete vorreisen oder banniert: Diese bannierte Leute leidet der Türcke in seinem Gebiete nicht. Etzliche haben sich äusserster armuth wegen zu ihnen geschlagen: so haben sie auch in ihrer Gesellschaft die Martelosen die da Kundschaffter und Strassenreuber des orts sind wie der Nam Marteloss anzeigt, denn es ist nicht eine art einer Nation sondern gleichsam eine Hantierung: Murlachi werden alle Christen genant.“

31. Budin beglerbegi Musadan Palatin Nikolaus Esterházy'ye 27. rebiülevvel 1402 (12. X. 1632) tarihinde gönderilen mektup: Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy, 1609—1645*, Budapest, 1932, s. 99, v. d. d., nr. 29:

و مقدماتی بدون یاننده آلتان ایکی نفر جوان و پشته دن بر مارتلوسک عورتی خلاص
اولمهلرندن اوتری سفارش ایلش ایدک خلاص ایتدررسز دیو اعلام ایلکزلہ اکر خلاص اولندی
بو جانبہ کلدیکلرین استماع ایدرسک سز دوستمزدن صلح وصلاحک ایو نشانلری ظهور ایدوب...

32. Ricaut, *Istoria dello stato presente dell' imperio Ottomano, Venezia* 1678. (İngilizce nşr. London 1666).

S. 250 (Buda'daki garnizonda bulunuyorlar): „li martoloi, che sono come fanti, trecento“.

33. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*,

cilt. V (İstanbul, 13/14/15)

- a.** s. 389 (1660) قلعہ طمشوار : مارتولوس اغاسی
- b.** s. 399 (1660) ستایش قلعہ لپوہ : آندن طشرہ مارتولوسان اغاسی بکر مارتولوس قپوسی
- c.** s. 402 (1660) رادنا بلنقہسی : دزدار ایله یکریمی عدد مارتولوس نفراتی وارد
- d.** s. 406 (1660) قلعہ یانووہ : مارتولوس اغاسی
- cilt VI (İstanbul, 1318).
- e.** s. 255 (1663–1664) قلعہ پشتہ : مارتولوسان اغاسی
- f.** s. 261 (1663–1664) استرغون قلعہسی : مارتولوسان اغاسی
- قپودان عسکری ، مارتولوسان ، چتہ جیان ، پتورہ جیان چتہ بہ کیدوب باش و دل کتیرمکہ مأموردرلر.
- g.** s. 527 (1663–1664) قلعہ قنیزہ : مارتولوس اغاسی

cilt VII (İstanbul, 1928)

- h.** s. 46 (1664–1665) قلعہ قپوشوار : مارتولوسان اغاسی
- i.** s. 163 (1664–1665) قلعہ اکری : مارتولوسان نفراتی
- s. 171 (1664–1665) و بو مارتولوس قپوسی اکرہ نیک باخی طرفتہ ناظر برمتین ایکی قات قپودر بو دخی آصبا جسری ناب قویلدر و بو سمتہ جملہ کفرہلر ساکن اولوب غایت معموردر و جملہ مارتولوسان کفرہلریدرکم وظیفہ معینہلی قلعہ نفراتلریدر
- k.** s. 186 (1664–1665) قلعہ فلک : نصفہ عساکر اسلام کیروب نصفہ خطوان قلعہ مرکز مارتولوسان کفرہلری کروب ضبط ایدوب قلعہ نفراتلری اولدیلر
- l.** s. 370 (1664–1665) قلعہ چناد : مارتولوسان اغاسی
- m.** s. 392 (1664–1665) قلعہ وراط : مارتولوس اغاسی
- n.** s. 445 (1664–1665) قلعہ ارش اووا : مارتولوسان اغاسی

cilt VIII (İstanbul, 1928)

- o.** s. 146 (1667–1668) سلانیك : مارتولوسان اغاسی
- p.** s. 189 (1667–1668) قلعہ الاصونیه : اما دزداری و قلعہ نفراتلری یوقدر لکن اوچ

بوز عدد مرتلوسان (مارتیلوس) اغاری واردرکم جمله مارتلوسانلری آینده ورونده کانلری کتورب کتیررل

قلعه یکیشهر: لیکن ایکی بوز نفر مارتلوس اغاسی وارکم شهری (1667—1668) r. s. 193
هر کیجه محافظه ایدوب شهر اطرافنده اولان . . . عدد قپورلی سد ایدرلر پر سلاح پاندور
عسکریدر

قلعه حایه : مارتلوسان اغاسی s. s. 381 (1667—1668)

قلعه اوخری : مارتلوسان اغاسی t. s. 736 (1670—1671)

قلعه اوستورویجه : اما ایچ ایل اولماق ایله تلهسی حرا به یوز u. s. 755 (1670—1671)
دوتوب دزداری و نفراتلری یوقدر لاکن بلغار مارتلوس کفره نفرلری واردر

34. Jan Grzegorzewski, *Z sidzylłatów rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej, Akta Tureckie* (Tekst Turecki i Polski, Archiwum Naukowe Dział, 1, cd. VI, Zeszyt 1, Lwow. 1912). Türkçe kısım.

a. s. 10, v. d., nr. 6

مفاخر القضاة والحکام معادن الفضائل والكلام بلغراتدن اهتانه وارنجه به یول اوزرنده وقع اولان قاضیلر زیدت فضلهم و مفاخر الامائل والاقران ذکر اولنان قضاالده واقع کتخدایرلی و یکیشهری سردارلری و پلنقه اغاری و دزدارلری و اعیان ولایت و ایش ارلری زیده قدرهم توقع رفیع هایون واصل اولیجق معلوم اولاکه بلغراتدن اهتانه وارنجه به نبض یرلرده و قیز دربندنده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی ظهور ایلیکی استماع اولغیله تفتیش و تفحص ایلك ایچون باغچه خاصم بوستانچی اوسته لرندن قدوة الامائل والاقران رجب زیده قدره مباشر تعیین ارسال اولغین ایددی سزکه موی الیه سز مباشر مرقوم معرفتیه ذکر اولنان محلرده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی شرعی تفتیش و تفحص و بولندقلری یرلرده قضا مارتلوسلرینه و پلنقه نفراتی و یرلو دخی اله کتورمکده دقت و اهتام ایملری بابنده فرمان عالیشانم صادر اولشدر. بیوردمکه حکم شریفله وصول بولقدده بو بایده صادر اولان امرهم اوزره عمل ایدوب دخی سزکه موی الیه سز تحت قضا کرده ظهور ایدن حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی مباشر مرقوم معرفتیه شرعیه تفتیش و تفحص و اله کتورمکده قضا مارتلوسلری و پلنقه نفراتی و یرلو دخی امداد و اعانت ایلیوب اهل و مساحه دن و بو بهانه ایله خلاف شرع شریف کنددی حانده اولنلره تعدی و تجاوزدن بغایت اجتناب ایله سز شویله بیله سز علامت شریفه اعتماد قیله سز تحریراً فی اوائل شهر جمادی اول سنه اربع و تسعین و الف

واصل الینافی رجب سنه ۱۰۹۴

صحرای بلغراد

بیوردی

b. s. 11 v. d., nr. 7

مولانا ضوفیه قاضیسی زیدت فضائله توقع رفیع هایون واصل اولیجق معلوم اولاکه خاصه چاقیرچی باشی دام مجده اوردوی هایونمه مهر او تذکره کوندروب قضا مزبوره تابع فیلیتوفچه نام قریه

ساکنلرندن پتره و نیقولا و سائرہ قضاء مزبورہدہ ساکن دفتر جدید خافانیدہ مقید برات شریف ایله تعیین اولمش خاصہ چاقر یوہجیسی اولنلر هر سنہ حاصل ایلدکلری آستانہ سعادتہ طغانلری کتوروب تسلیم و چاقر حاصل ایلدکلری سنہلرده معناد قدیم اوزره امر شریف ایله جمعه مأمور اولان طغانجی باشلرینه میری مزده بهارلی و یروب مادامکه خدمتلرنده قصورلری اولیه خدمتلری و میری مزده بهارلی مقابله سنده جزیه و اسپنجهلری علی الحساب آلتوب عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه و شاقه دن معاف و مسلم اولوب و دفترده مقید چاقیرجیسی اولنلردن جلب کشان و مازتلوس آقچہ سنی و نعل بها و قفنان بها آقچہ سنی طلیله رنجیده اولنور دکلر ایکن حالا ذکر اولنان تکالیف ایله رنجیده ایلدکلرندن ماعدا میرمیران و میرلوا آداملری و متسلملری و یوہدهلری و سائر اهل عرف طائفہ سنی طرفلرندن اولرینه قونوب مفت و مجاناً یم ویمک و قیون و قوزی و آربه و صمان و بال و یاغ و سائر ماکولات آلوب زیاده ظلم و تعدی ایتملریله هم طغانجلیق خدمتی وهم میری مزده بها ذکر اولنان تکالیف و یرمکه اقتدارلری اولدیغنی بیلدیروب مزبورل عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه و شاقه طلیله رنجیده و رمیده ایتمدیلمک بابتده امر شریف و یرمک رجا ایتمکین امدی قانون اوزره عمل اولمقی امر ایدوب بیوردمکه حکم شریف واردقده خصوص مزبورہ مقید اولوب خلاف شرع شریف کسنتیه رنجیده و رمیده ایتمدیلمه سز مخصوص مزبور ایچون تکرار شکایت اولمغو ایلمه سز شوبله بیله سز علامت شریفه اعتماد قلا سز تحریراً فی الیوم الثالث شهری جمادی الاول سنه اربع تسعین و الف

بیوردی صحرای

بلغراد

وصل الینا فی الیوم الثالث من جمادی الاخر سنه ۱۰۹۴

c. s. 15, nr. 10

مفاخر انقضاه و الحکام معادن الفضل و الکلام یاغودینه و پراکین و الاجهصاز و رسوه و اشفرلک و بزرنیک و نیش و ارکوب و سرشک و شهرکوی قاضیلری زید فضلهم و مفاخر الامائل و الاقران تحت قضا کرده واقع کتخدا پرلی و یکیحری سردارلری و بلنقه دزدارلری و قرا ضابطلری و اعیان ولایت و ایش ارلری زید قدرهم توقيع رفیع هایون و اصل اولیحق معلوم اولاکه یوندن اقدم حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی تفخصتده امر شریفله مباشر تعیین اولنان باغچه خاصم بوستانجی اوستهلرندن قدوة الامائل و الاقران رجب زید قدره تحت قضا کرده بعض یرلده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی خیر الوب قضا مارتلوسلرندن و حصار نفراتندن و یرلودن اوزرینه و ارباق ایچون آدم طلب ایلدکده بزم صنورمزده دکلدر دیو اهل و تکاسلکز سببی ایله حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی طغان بولدوغنی اعلام اولمغله امدی او مقوله اشقیای هر قنده خیر آلنور ایسه مباشر مزبور معرفتله و معرفت شرعیه مارتلوس و نفرات و یرلودن آدم تدارک اولنوب اوزرلرینه و اریلوب پای و جهکان اله کتورمکده زیاده تقید و اهتمام ایدوب عوق تأخیر و اهل و مساهله دن و سنورمز دکلدر دیو عذر و بهانه دن و خلاف شرع شریف بر فرده تعدی و تجاوزدن و بو بهانه ایله رعایا فقرا سندن جلب مال اولمغندن بقایت احتراز و اجتناب ایلمک بابتده فرمان عالیشانم صادر اولمشدر بیوردمکی وصول بولدقده بو بابتده صدور اولان فرمان جلیل القدرم موجبجه عمل ایدوب دخی مباشر مرقوم تحت قضا کرده و بعض یرلده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی خیر الدقده معرفت شرعیه مارتلوسلر و نفرات و یرلودن آدم

تدارك اولنوب اوزرلرینه واريلوب باي وجه كان اله كتورمكه زياده تقيد و اهتمام ايديوب عوق و تأخير و اهمال و مساهله سنورمزده دكل در ديوعذر و بهانه دن و خلاف شرع شريف برفرده تعدى و مجاوزدن و بو بهانه ايله رعايا فقراسندن جلب مال اولنمقدن بغايت احتراز و اجتناب ايليوب امر شريفك مضمونى منيفى ايله عمل ايله سز شويله بلهسن علامت شريفه اعتماد قلهسن.

بيوردى صحرا
بلغراد

فواوسط جاذى الاخر سنه ۱۰۹۴
وصل الينا فى ۵ رجب سنه ۱۰۹۴

35. Râşid, *Tarih*, 2. tab., IV, 72 (1127—1715):

(آمدن اسارای وندیک از طرف سربارتلوس)

مارتلوس باشلیق خدمتبله روم ایلینک براز مدتدن برو بوآنه کلنجه حفظ و حراستنه مأمور اولان درگاه عالی قوجی باشلیقتدن باخط همیون متقاعد طوپال عثمان اغانک لونداتندن بعضیلری انابولی حوالیسنه واروب جنک ایچون مصادفه و مقاتله ایلدکلى درتیوز مقداری کفره دن اوج نفر دیل کتوروب بیک یوز غروش بخشیش احسان اولندی